

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Magisterská diplomová práce



Olomouc 2012

Radek Toman

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra filozofie

Magisterská diplomová práce

Sartre, problém marxismu
(Sartre, the Problem of Marxism)

Bc. Radek Toman

Vedoucí práce:
Doc. Marek Petřů, Ph.D.

2012

Prohlašuji, že předložená práce je původní a že jsem ji vypracoval samostatně.
Veškeré zdroje, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v bibliografii.

Radek Toman

V Novém Jičíně dne 17. 5. 2012

Obsah

Úvod.....	5.
I. Raný a pozdní Sartre.....	14.
II. Existencialismus je humanismus, neboli sporný marxismus.....	22.
III. 50. léta, existencialismus či marxismus?.....	30.
IV. Neortodoxní volba.....	36.
V. Existencialismus a marxismus.....	38.
VI. Kritika marxismu.....	41.
VII. Druhá kritika marxismu.....	44.
VIII. Nástin existencialistické revize.....	48.
Závěr.....	61.
Anotace.....	67.
Bibliografie.....	68.

Úvod

Na Sartra, ryzího fenomenologa, můžeme zapomenout. Tato práce začíná u Sartra stojícího na prahu neortodoxního marxismu a sleduje především linii „pozdního“ Sartra, který vidí v marxismu určitý problém. Tímto problémem je především fakt, že v marxismu, v jeho ortodoxní podobě, kterou mimochodem přejímá i inteligence Komunistické strany Francie, již není prostor pro člověka, pro jeho subjektivitu. Tato linie se táhne v podstatě celým dílem jeho pozdního období. Práce je tedy především úvodem k filosofii tohoto pozdního období, můžeme-li ho takto nazvat; je pokusem o zmapování jeho filosofie mezi *Bytím a nicotou* a *Kritikou dialektického rozumu*; rozmezí 15. let, kdy se Sartre fenomenolog postupně dává do služeb neortodoxního marxismu. Cílem je tedy ozřejmit Sartrovy postoje v tomto období mezi jeho dvěma nejslavnějšími díly a ukázat vývoj jeho filosofie v průběhu této změny.

Když se řekne pozdní Sartre, těm, kteří ví, že tento pozdní Sartre vůbec existoval, se vybaví jeho upadlá totalitářská filosofie, jak je v určitých filosofických kruzích prezentována. Práce ukazuje, že tomu tak není; Sartre nebyl stalinista dokonce ani maoista¹, i když je za ně byl mnohdy označován. Mnohé Sartrovi koncepce si mohou vzájemně odporovat v závislosti na době vzniku, nicméně hlavní linie jeho filosofie zůstává stále zachována i přesto, že jeho dílo se mnohdy vyznačuje velkou chaotičností a nepředstavuje monolitický celek. V určitých intervalech se

¹ Sartre nebyl nikdy maoista, pouze na žádost maoistů řídil jejich časopis *La Cause du peuple* v dubnu 1970. – Sartre, „Předmluva“ MANCEAUX, Michèle. *Les maos en France*. str. 38.

Sartre k marxismu nehlásil, v jiných byl naopak stoupencem Komunistické strany Francie. Jestliže však již mluvíme o marxismu, je třeba zdůraznit, že ve spojitosti se Sartrem je vhodnější mluvit spíše o sartrovském marxismu,² neboli existencialistické revizi marxismu, než-li o marxismu jako takovém, i když se jedná o jeho neortodoxní formu.

V podstatě až do roku 1949 si existencialismus vůči marxismu uchovával svou autonomii a nijak se nehlásil ke Komunistické straně Francie ani k Sovětskému svazu, nicméně již během okupace Francie Sartre naznačoval své levicové směřování, ve kterém ho do značné míry marxismus ovlivňuje. Počínaje rokem 1946 se pokouší ve spise *Materialismus a revoluce* udělat z existencialismu určitou doktrínu pro revoluční akci a roku 1948, kdy se zrovna angažuje v RDR³, přemýšlí o vytvoření něčeho, co by neodpovídalo ani sovětskému komunismu a ani kapitalismu západního ražení; tyto tendence se zejména projevují v divadelní hře *Špinavé ruce*, která u komunistů v čase svého vydání vzbuzovala rozpačité postoje. V roce 1949 se následně Sartre sbližuje s Komunistickou stranou na níž ho přitahuje zejména revoluční realismus marxismu. Od těchto let můžeme Sartra charakterizovat jako západního marxistu, který podniká cestu do Sovětského svazu a píše esej *Komunisté a mír*, v níž nastiňuje určité základní ideje, které budou posléze hrát podstatnou roli v jeho druhém hlavním díle, *Kritice dialektického rozumu*. Počínaje sovětskou invazí v Maďarsku se Sartre vzdaluje idejím Komunistické strany a snaží se najít určitou marxistickou alternativu, přičemž konstatuje selhání ortodoxního komunismu stalinského ražení. Tyto neshody nakonec vedou až k

² NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sartra*. str. 42.

³ Rassemblement Démocratique Révolutionnaire (Demokratické revoluční shromáždění), bylo socialistické revoluční hnutí založené žurnalisty a spisovateli ke konci roku 1947 - NOUDEL MANN, François. PHILIPPE, Gilles. *Dictionnaire Sartre*. str. 415.

úplnému přerušení styku se stranou . Následující léta se věnuje své *Kritice dialektického rozumu* v níž nastínil cestu existencialismu jakožto antropologie v nitru samotného marxismu.⁴

Marxismus Sartre považuje za nepřekročitelnou filosofii naší doby a ideologii existencialismu, jak Sartre v 60. letech nazývá existencialismus, považuje za metodu jeho pochopení. Samotný existencialismus považuje za enklávu v marxismu.⁵ Tuto „enklávu“ je třeba do marxismu doplnit, jelikož marxismus trpí sklerózou, kterou je třeba reflektovat a následně tak samotný marxismus revidovat. Jeho cílem není marxismus vyvracet nebo ho dokonce překonat svým existencialismem; jeho snahou je do něj integrovat člověka a objevit v něm jakoby antropologický prvek uvnitř samotného marxismu, který s sebou přinese i svobodu. Snaží se přitom o studium lidského jednání a jako nástroj k tomu slouží dialektická metoda která má za cíl odkrývat základní struktury praxis, nesmí se však jednat o konstrukci totality z jejich částí, jak se o to snaží ortodoxní forma marxismu, nýbrž o totalizaci samotnou, která stále probíhá a nikdy nepřestává probíhat.⁶

Těmito problémy se Jean-Paul Sartre zabíral v 50.- 60. letech 20. století a svůj existencialismus, tak jak je patrný v jeho románech *Nevolnost*, *Zed'* či z *Cest svobody*, postupně opouští. Pojmy jako „sklíčenost“ a „opuštění“ se v jeho pozdním díle takřka přestávají objevovat, nemluvě o fenomenologii 30. let, která je v *Kritice dialektického rozumu* znát pouze prostřednictvím pozměněných závěrů z *Bytí a nicoty*.

⁴ ARONSON, Ronald. *Après le marxisme : Perspectives sartriennes sur l'oppression et la lutte*. In: *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 356.

⁵ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 9.-10.

⁶ LACROIX, Jean. Jean-Paul Sartre a „Kritika dialektického rozumu“ In: *Filosofický časopis* 4. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2001. str. 623.-627.

Když bylo Sartrovi 20 let, bylo na francouzských univerzitách zcela nemožné přihlásit se k marxismu nebo ho jakkoliv zmínit ve svých disertacích, jak Sartre uvádí, pokud by to někdo udělal, propadl by okamžitě u všech zkoušek. Strach z dialektiky byl rozšířen v takové míře, že francouzští studenti pořádně neznali ani Hegela. Bez této hegelovské tradice bylo povědomí o historickém materialismu tak špatné, že i marxisté a komunisté v této době měli tak špatné znalosti dialektiky, že se nevědomě uchýlovali k mechanistickému materialismu.⁷

V tomto období byl Sartre seznámen s *Kapitálem a Německou ideologií* a jak přiznává, chápal vše jasně, nicméně v podstatě nepochopil nic. Aby podle něj člověk pochopil, je třeba se změnit ale to, co Sartra začalo měnit, nebyla četba Marxe ve 30. letech, ale reálnost marxismu, masy dělníků jež se odlišovali od maloburžoazních intelektuálů té doby, jak píše v úvodu ke své *Kritice dialektického rozumu*. To, co Sartra nakonec změnilo, nebyly ideje ani podmínky dělnické třídy, byla to především určitá spojitost s druhým⁸, „proletariát jako ztělesnění a nositel ideje.“⁹ Tedy něco z zcela odlišného, než v čem byla Sartrova generace vychovávána; čímž byl optimistický měšťácký humanismus proti němuž se Sartre vymezuje v přednášce *Existencialismus je humanismus*. Marxismus, jakožto filosofie ztělesňující svět, vytrhla Sartra z kultury odumírající buržoazie a jak sám píše, chtěl bojovat po boku dělnické třídy¹⁰, což se mu do jisté míry povedlo avšak svými postoji popudil mnohé osobnosti světa filosofie do té míry, že se o pozdním Sartrovi ani nezmiňují a jeho pozdní filosofii označují za úpadek.

⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 22.

⁸ tamtéž. str. 23.

⁹ cit.: tamtéž. str. 23.

¹⁰ tamtéž. str. 24.

V následujících odstavcích se pokusím vyložit okolnosti, které Sartra vedli k radikálním postojům v 60. letech a pokusím se nastínit jeho pokus existencialistické revize marxismu. Není však možné vyložit problematiku existencialistické revize marxismu celou, kvůli složitosti problematiky a rozsahu prací, v nichž jsou tyto myšlenky obsaženy, tedy zejména v prvním díle *Kritiky dialektického rozumu* a následně v díle druhém, které je nedokončené a bylo vydáno v 80. letech Sartrovou adoptivní dcerou. Práce je tedy pouze úvodem do problematiky Sartrova marxismu.

V první kapitole nazvané „Raný a pozdní Sartre“ se budu zabývat problematikou dělení Sartrova díla na dvě části, tedy té fenomenologické, která vychází z jeho fenomenologických spisů 30. let a končí v poválečném období, kdy se Sartre pozvolna začíná věnovat politickým otázkám. Po osvobození Francie reviduje svou filosofii jakožto filosofii humanismu a angažovanosti.¹¹ Pojem angažovanosti sice již používá v *Bytí a nicotě*, ale spíše v korelaci se svými fenomenologickými pojmy¹², nikoliv v politickém smyslu v němž ho zdá se použil až v *Mouchách*. Změna k humanistickému postoji je však jasná a dá se říci, že politická témata Sartra zajímají stále více. Od této chvíle se Sartre, dalo by se říci pohledem Bernarda-Henri Léviho, dává na cestu totalitarismu, když se ze Sartra pesimisty, stává Sartre optimista.¹³

Klíčovým zlomem v jeho díle byla přednáška nazvaná *Existencialismus je humanismus*, pronesená několik měsíců po osvobození Francie, o níž pojednává druhá kapitola nazvaná „Existencialismus je humanismus,

¹¹ viz SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 46.

¹² viz SARTRE, Jean-Paul. *L'Être et le néant*. str. 331

¹³ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 459.

neboli sporný marxismus“. Tato kapitola podává nástin sporného marxismu obsaženého v diskusi s Pierrem Navillem v závěrečné části přednášky, který pronesl dlouhou kritiku Sartrových pozic; samotný text Navilla o pár měsíců později vydané brožuře čítá 28. stran ze 133. celkových. Dalším aspektem přednášky *Existencialismus je humanismus* je vypořádání se s kritikou existencialismu, se kterou přišel Georgy Lukács, pro kterého je existencialismus pouze forma buržoazní filosofie, která je s marxismem neslučitelná.

Třetí kapitola s názvem „50. léta, existencialismus či marxismus?“ se zabývá vztahem existencialismu a marxismu v 50. letech, kdy ještě není zcela zřejmé jakým směrem se poválečný existencialismus bude ubírat a jakou politickou orientaci si Jean-Paul Sartre zvolí. V těch letech se na existencialismus i Sartra snesla vlna kritiky od oficiálních představitelů Komunistické strany ve Francii. Většina útoků byla namířena proti jeho politickým myšlenkám jež pro stranu svým způsobem znamenaly ohrožení. Jedna eseje v komunistickém časopise *Action* se například snažila o vytvoření vztahu mezi Sartrovým existencialismem a filosofií Martina Heideggera, která byla po válce označována za nacistickou a tudíž měl i existencialismus své kořeny v nacistické filosofii. Pro komunisty je existencialismus pořád idealismem, antitezí vůči dialektickému materialismu a jak se zdá, problém pro ně představuje také pojem svobody. Filosofie existencialismu zůstává pro komunisty stále odnoží buržoazního idealismu, který se v posledních záchvěvu jakoby snaží spřátelit s jejich ideologií. Pro většinu komunistů je Sartre stále příslušníkem buržoazie.

Ve čtvrté krátké kapitole „Neortodoxní volba“ se budu zabývat myšlenkami eseje *Materialismus a revoluce* se kterými se Sartre přihlašuje k neomarxistickému křídlu. Hned v úvodu můžeme číst, že

doba ve které právě žijeme, je dobou, která se vypořádá s evropskou buržoazií a metafyzikou o níž se stále říká, že zde již nemá místo.¹⁴ Sartre se zde pokusil hledat místo pro individuální jednání u mladého Marxe aniž by tím výrazně narušil vědecký obraz světa dialektického materialismu. Humanismus se měl stát základnou morálky ve spise *Existencialismus je humanismus* a nyní je čas pro to, aby se existenciální humanismus stal politickou základnou neboli filosofií revoluce.¹⁵

Pátá kapitola „Existencialismus a marxismus“ bude následně vypovídat o postupném sblížování Jean-Paul Sartra s Komunistickou stranou Francie, tedy době, kdy začíná vést svůj dialog s oficiální ideologií strany, kterou je marxismus-leninismus a prohlubuje stále více sepětí existencialismu a marxismu. K marxismu se obrací z pochopitelných důvodů. V těchto letech je ve Francii tento společenský proud skutečně nepřekonatelným postojem a až do Chruščevovy zprávy je jím ovlivněna většina tehdejších intelektuálů. Marxismus Sartra přitahoval díky jeho explikační schopnosti, jako filosofická doktrína, nikoliv jako praktická filosofie.¹⁶ Existencialismus je také v souladu s marxistickou filosofií, nicméně si zachovává stále svou autonomii, jelikož je to právě marxismus, který se podle Sartra může jevit jako jediná možná antropologie. Existuje v něm však jistá trhlina protože se snaží vyloučit člověka. Pokud se mu to podaří, marxismus se zvrhne v nelidskou antropologii. Tohle vyloučení člověka vně marxistické vědění mělo za následek renesanci Existencialismu.¹⁷

¹⁴ SARTRE, Jean-Paul, *Situations III.* str. 135.

¹⁵ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français.* str. 117.-118.

¹⁶ SIMONT, Juliette. Sartre et l'être-de-classe. In *Sartre et le marxisme.* Emmanuel Barot. str. 32.

¹⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique.* str. 107.-109.

Existencialismus se tak dostává do popředí zejména kvůli své kritice ortodoxní formy marxismu, které je věnována šestá kapitola s názvem „Kritika marxismu“. V lednu 1957 Sartre ve svém časopise *Les Temps Modernes* publikoval esej *Stalinův přízrak*, ve které se pokusil o analýzu stalinismu.¹⁸ Tato analýza byla více existencialistická než-li marxistická a je především postojem jež pramení z ukončení paktu Sartre - Komunistická strana. Sartre zde dochází k závěru, že celé století po Marxovi se marxismus stal, jak po stránce teoretické tak i praktické, pro mnohé odcizený díky ortodoxii dialektického materialismu a stalinismu.

Šestá kapitola je v zápětní vystřídána kapitolou sedmou „Druhá kritika marxismu“, jež odráží Sartrovy postoje a závěry k nimž došel v předchozích letech o kterých pojednává předchozí kapitola. Sartre vidí ve stávajícím marxismu zásadní rozkol, který byl způsoben tím, že se teorie a praxe ocitly každá na jiné straně a tak se marxismus jakožto praktická filosofie, která chce změnit svět, zastavil. K tomuto rozkolu došlo především v Sovětském svazu kde byl marxismus-leninismus postaven do role, ve které se musel stále vyrovnávat s novými výzvami a potýkat se s omyly jenž pro něj byli osudné. Myšlení a praxis musí být mezi sebou neustále propojeny. Myšlení se tedy musí zrodit z praxis a zpětně ji revidovat, znova se k ní vracet a čerpat z ní; toto myšlení nesmí být nahodilé. Tohoto omylu se však dopustili vedoucí strany, kteří si přisvojí právo na interpretaci veškerého dění v zemi a tímto činem v podstatě oddělili teorii a praxi, kdy teorie jasně převládla nad praxis a praxis nemohla již nijak ovlivňovat teorie.¹⁹ V tomto okamžiku marxismus přestal býti věděním i přesto, že stále disponuje určitou teoretickou bází, ze které je možno vycházet. Přestal mít zájem o vědění samotné, což znamená, že se jeho pojmy proměnily v diktát

¹⁸ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 253

¹⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 28.

a tak se tato doktrína změnila ve vědění absolutní. V této fázi se objevuje příležitost pro existencialismus. Existencialismus oproti marxismu, který člověka odstranil, se ho snaží všude zachycovat v jeho běžných situacích.²⁰ Marxismus je však stále živá nepřekonatelná filosofie naší doby, jak píše Sartre, a proto je třeba aby se do něj existencialismus svým způsobem integroval a vytvořil v jeho nitru antropologii, která by byla schopna do marxismu integrovat lidský aspekt, tedy svým způsobem ho revidovat.

Sartrově revizi je pak věnována poslední kapitola „Nástin existencialistické revize“, ve které se pokusím načrtnout poslední problémy marxismu s nástinem existencialistické revize obsažené zejména v *Kritice dialektického rozumu*. Sartre zde nezamýšlí vytvořit nějakou rekonstrukci marxismu, tak jak se o to snažil například Lukács. Jde mu především o znovuoživení potenciálu inauguračního marxismu. V tomto spočívá Sartrova existencialistická revize marxismu.²¹ Od roku 1957 dospěl Sartre k tomu, že existencialismus, který bránil proti Komunistické straně v průběhu 12. let po osvobození byl pouze parazitní systém jenž přežíval na okraji vědění a teď se do něho musí integrovat. *Kritika* tedy představuje určité vymezení jeho pozic po roce 1956, kdy se odloučil od Komunistické strany, tedy od jeho spisu *Komunisté a mír*.

²⁰ tamtéž str. 28.

²¹ CHARBONNIER, Vincent. *Sartre et Lukács: des marxismes contradictoires?*. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 171

I. Raný a pozdní Sartre

Jean-Paul Sartre, je především známý svým rozpracováním lidské svobody jež odporuje totalitarismu a vzájemně si odporuje s jakoukoli formou totalitarismu jímž marxismus v určitých pozměněných formách nepochybně je. Je třeba zmínit, že v očích některých filosofů, mezi nimiž má největší váhu Bernard-Henri Lévi, existují Sartrové dva. U Léviho existuje tzv. raný a pozdní Sartre, neboli pesimista a optimista, mezi nimiž existuje ostrý metafyzický předěl.²² Raný Sartre je filosofem 30. a 40. let. V tomto období je stále ještě, jak tvrdí Lévi, antitotalitaristickým, protože svůj humanismus nechápe v tradičním smyslu v jakém se myslí klasický humanismus.²³ Existencialismus se prezentuje ve formě humanismu a filosofie svobody jehož projekt není veskrze jasně definován a není zcela jasné o jakém humanismu se v době, kdy byla pronesena přednáška *Existencialismus je humanismus*, vlastně mluví. O Sartrově humanismu můžeme říci mnohé, není však klasickým humanismem, o kterém si v této době všichni myslí, že jim existencialismus je. V brožuře *Existencialismus je humanismus* můžeme číst zcela jasně čeho se tento pojem týká. Podobně, jako i mnoho jiných Sartrových pojmů, i tento neodpovídá běžnému úzu tohoto slova humanismus; nicméně Sartre ve svém existencialismu jasně vymezuje, co tento pojem znamená v jeho filosofii a zavádí distinkci mezi běžným používáním pojmu „humanismus“ a existencialistickým pojmem humanismus, když hovoří o tom, že existencialismus je vlastně humanismem. Klasický humanismus je pro Sartra absurdní jelikož nejde

²² LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 269.

²³ tamtéž str. 458.

připustit, aby člověk vynášel soudy o člověku. Člověk by měl být neustále vně sebe, nikoliv uvnitř; takovým, jakým se naprojektuje a v tomto spočívá rozdíl mezi klasickým a existencialistickým humanismem, který nese toto označení právě proto, že není jiného zákonodárce než člověka.²⁴ Tento typ humanismu je naopak tím pravým humanismem, protože vychází z teze, že existence předchází esenci, tedy v důsledku tohoto, každý jedinec koneckonců je zodpovědný za svá rozhodnutí.²⁵ S tímto humanismem se můžeme setkat v Sartrově poválečném díle, dle Léviho se postupem doby tento humanismus začíná měnit v humanismus klasický, tedy optimistický, který je charakteristický pro všechny totalitární ideologie.²⁶ K tomuto optimistickému humanismu Sartre začíná údajně přecházet v době války a v brožuře *Existencialismus je humanismus* můžeme číst, že existencialismus je optimistickou doktrínou.²⁷

Během svého zajetí ve Stalagu 12 D napsal Sartre hru pro své přátele jménem Bariona v níž se odrážel kolektivní boj vůči absurditě. V kolektivním činu neexistuje místo pro logiku ani pro smrt, takový je charakter náhlé spontánní akce.²⁸ Hned, co byl Sartre osvobozen ze stalagu roku 1941 se vrátil do Paříže, kde se svými přáteli, Merleau-Pontym, Beauvoir, Kanapou a mnoha dalšími spolupracují na vytvoření skupiny Socialismus a svoboda, jež čítala okolo padesáti členů, zejména studentů a profesorů.²⁹ Podle Sartrových slov, to byla válka, která mu ukázala nutnost se angažovat v tomto světě. V tomto okamžiku nastává jakýsi zlom mezi antihumanistickým Sartrem *Nevolnosti* a Sartrem angažovaným humanistou, který pozvolna začíná spatřovat smysl své

²⁴ SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 93.

²⁵ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 456.

²⁶ viz LÉVI, Bernard-Henri. La barbarie à visage humain.

²⁷ viz SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 62

²⁸ Patrick Wagner, « La notion d'intellectuel engagé chez Sartre », *Le Portique* [En ligne], Archives des Cahiers de la recherche, Cahier 1 2003, 29. 4. 20012, <http://leportique.revues.org/index381.html>

²⁹ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 66

filosofie v angažovanosti jako protipólu svého postoje v 30. letech. Podle Léviho byli Sartrovy romány, například *Nevolnost*, naprostým příkladem masakru humanismu; existencialismus byl proto původně antihumanismem.³⁰ V tomto období se v jeho filosofii uplatňoval princip kontingence; svět byl absurdní a nevládl v něm žádný rozum, který by byl schopen jakkoliv odůvodnit jednání. Ve světě, kde vládne nahodilost totiž ani neexistuje rozum pomocí něhož by šly činy odůvodnit. „Existovat znamená pouze být zde, zcela jednoduše, jsoucna se zjevují, potkávají se, ale nedají se z ničeho vyvodit. Jsou zde lidé, myslím, kteří to pochopili. Pokusili se překonat tuto nahodilost při vymýšlení nezbytnosti bytí a příčiny sebe sama.“³¹ můžeme číst v *Nevolnosti*. Člověka to následně vede k ignoraci dění okolo něj, jelikož toto dění je absurdní.

Tohle jsou Sartrovy postoje během pobytu na Institut Français de Berlin v letech 1933-1934, kdy nacismus nabývá na moci; nicméně Sartrovy postoje v tuto doby zůstávají v politických otázkách chladné.³²

V *Situacích* Sartre píše: „Byla to skutečně válka, která rozdělila můj život. Od toho okamžiku jsem od svého předválečného individualismu přešel ke společenství, k socialismu. Byl to zlom mého života.“³³ V tomto okamžiku nastává jakýsi „zlom“ mezi antihumanistickým Sartrem *Nevolnosti* a Sartrem angažovaným humanistou, který pozvolna začíná spatřovat smysl své filosofie v angažovanosti jako protipólu svého postoje v 30. letech. Nicméně po skončení války se zdá, můžeme-li

³⁰ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 165.

³¹ Cit. : Sartre, Jean-Paul, *La Nausée*. Gallimard: Paris, 1981, s. 155

³² Patrick Wagner , « La notion d'intellectuel engagé chez Sartre », *Le Portique* [En ligne], Archives des Cahiers de la recherche, Cahier 1 2003, 29. 4. 20012 , <http://leportique.revues.org/index381.html>

³³ cit.: SARTRE, Jean-Paul, *Situations X*. str. 180.

usuzovat dle leitmotivu spisu *Existencialismus je humanismus*, že Sartre toto negativní chápání bytí definitivně opustil.

Po osvobození Francie Sartre reviduje svou filosofii jakožto filosofii humanismu a angažovanosti³⁴. Pojem angažovanosti sice již používá v *Bytí a nicotě*, ale spíše v korelaci se svými fenomenologickými pojmy³⁵, nikoliv v politickém smyslu v němž ho zdá se použil až v *Mouchách*. Změna k humanistickému postoji je však jasná a dá se říci, že politická témata Sartra zajímají stále více. Od této chvíle se Sartre, dalo by se říci pohledem Bernarda-Henri Léviho, dává na cestu totalitarismu, když se ze Sartra pesimisty, stává Sartre optimista.³⁶ Sartre socialista který v roce 1945 se svým přítelem Merlau-Pontym zakládá revue *Les Temps Modernes* jejíž orientace je jasně levicová již od prvního čísla, kde Sartre řeší pojetí měšťáckého spisovatele, který se necítí být nijak zodpovědný za své texty³⁷, což je v jasném rozporu s tím jak úlohu spisovatele nyní Sartre chápe. „Ve spisu *Co je literatura* (1948) jasně odpovídá na úlohu spisovatele v dějinách, které shrnuje ve tři otázky: 1. O čem se má psát? - O dnešku. 2. Pro co, nebo pro koho se má psát? – Pro dnešek, pro tuto dobu a žádnou jinou. 3. Na koho se spisovatel obrací? – Na mnoho lidí, na co možná největší čtenářskou obec; na všechny.“³⁸ V *Les Temps Modernes* následně můžeme číst následující věty: „ Spisovatel zažívá situaci své doby, každé slovo musí mít svou odezvu. Flaubert i Goncourt byli zodpovědni za represe vůči Komuně jelikož nenapsali ani řádku, která by tomu zabránila. Říká se, že to nebyla jejich věc. Ale byl snad Calasův proces Voltairovou

³⁴ viz SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 46.

³⁵ viz SARTRE, Jean-Paul. *L'Être et le néant*. str. 331.

³⁶ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 459.

³⁷ Patrick Wagner , « La notion d'intellectuel engagé chez Sartre », *Le Portique* [En ligne], Archives des Cahiers de la recherche, Cahier 1 2003, 29. 4. 20012 , <http://leportique.revues.org/index381.html>

³⁸ cit.: LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 64

záležitostí? Bylo snad Dreyfusovo odsouzení záležitostí Zoly? A byla správa Konga záležitostí Gida? Každý z těchto autorů byl během svého života vystaven zodpovědnosti.³⁹ Sartre se začíná v dalších letech stále více angažovat ve všelijakých aférách.

Angažovanost, je podle něj, faktický stav člověka a stejně jako jsou lidé podle Sartra odsouzeni ke svobodě jsou stejně tak odsouzeni k angažovanosti. Člověk si nemůže volit, zda chce být angažovaný, či ne. Je to stejné jako s jeho vržeností do tohoto světa, člověk nemá na výběr a tedy musí být angažovaný, nelze si vybírat.⁴⁰ „Nevolit, znamená opět volit.“⁴¹ Což znamená, že pokud člověk nevolí, v zásadě opět volí, protože jeho zdržení se volby mělo určitý následek, neboli dopad na příslušnou stranu. V tomto případě Sartrův pojem angažovanosti zásadně odporuje jak materialistickému chápání, podle níž je člověk pouze odrazem stavu sociálně-ekonomické základny, tak i idealistickému pojetí nahodilosti situace ve které se člověk nalézá.⁴²

Člověk určitým způsobem tvoří svět a uděluje mu svůj smysl, v tomto světě také žije a angažuje se v něm. Jak již bylo zmíněno, byla to válka, která Sartrovi umožnila vidět spojení mezi myšlením a jednáním, a proto Sartrův postoj koresponduje i s Marxovou XI tezí o Feuerbachovi týkající se provázanosti teorie a praxe, podle níž filosofové dosud svět jen různě interpretovali, ale je třeba ho změnit.⁴³

³⁹ Cit.: Patrick Wagner , « La notion d'intellectuel engagé chez Sartre », *Le Portique* [En ligne], Archives des Cahiers de la recherche, Cahier 1 2003, 29. 4. 20012 , <http://leportique.revues.org/index381.html>

⁴⁰ Cit.: tamtéž

⁴¹ cit.: SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 73.

⁴² Patrick Wagner , « La notion d'intellectuel engagé chez Sartre », *Le Portique* [En ligne], Archives des Cahiers de la recherche, Cahier 1 2003, 29. 4. 20012 , <http://leportique.revues.org/index381.html>

⁴³ tamtéž

Na konci 50. let začíná pro Sartra tzv. druhé období, jelikož se stal, v očích Bernarda-Henri Léviho, disciplinovaným a militantním marxistou, jelikož se tak připojil k tradičnímu humanismu.⁴⁴ Raný Sartre byl podle Léviho svoboda sama, později se však čím dál tím více začalo projevovat jeho komunistické souputnictví.⁴⁵ S těmito tvrzeními můžeme či nemusíme souhlasit. Jak se mnohdy zdá, zarputilý antitotalitář Bernard-Henri Lévi vidí mnohdy věci pouze černé a bílé. V jeho prvotině *Barbarství s lidskou tváří* tvrdí, že humanistické ideje pokrokářství nutně později vedou k totalitarismu⁴⁶, tedy prizmatem svých myšlenek musí také chápat Sartra. Sartre, který objevil společnost a chce jí věnovat své úsilí pro zlepšení jejich podmínek, zejména pak pro zlepšení podmínek dělnické třídy, představuje nádech totalitarismu. Sartre mnohokrát přiznal, že do roku 1939 byl zcela apolitický; nebyl členem žádné organizace ani žádné strany.⁴⁷ Je sice pravda, že mladý Sartre byl apolitický, privilegovaný intelektuál vytržený z reality, který žil ve své filosofické věži, později se z něho však stal angažovaný člověk vědom si své vlastní zodpovědnosti, jakožto spisovatele a filosofa.⁴⁸ Mnohdy se dopustil určitých chyb ve svém mínění, nelze však říci, že pozdní Sartre je totalitářský filosof nebo že by pozdní Sartre byl rezignací na toho raného.

Je třeba Sartra vnímat z hlediska dějin. Což znamená, že to, co je v dané době určujícím motivem práce, nemusí být stejným motivem o 30. let později. Raný Sartre inklinoval k fenomenologii z pochopitelných důvodů. V době jeho studií je německý exemplář *Sein*

⁴⁴ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 315.

⁴⁵ tamtéž str. 125.

⁴⁶ viz LÉVI, Bernard-Henri. *La barbarie à visage humain*.

⁴⁷ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 33

⁴⁸ SIMONT, Juliette. *Sartre et l'être-de-classe*. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 26.

und Zeit v podstatě nejvyžadovanější knihou v École Normale.⁴⁹ V tomto prostředí, kdy se fenomenologie jeví jako nová metoda chápání, je žádoucí, že Sartre tíhnul spíše k fenomenologii nežli k politice. Po válce se jeho hlavní zájem změnil v postoj angažovaného spisovatele a filosofa, který mohl být zřejmě dán tím, že mohl pracovat ve svobodném prostředí a tím, že byl, domnívám se, do jisté míry přesvědčen, že určujícím pohybem dějin je socialismus. Je třeba proto Sartra rozlišovat na raného a pozdního nikoliv kvůli jeho politické orientaci, antihumanismu, existencialistického humanismu, či klasického humanismu, který mají společný totalitární společností, jak tvrdí Lévi, ale podle jeho filosofické orientace, jakou u raného Sartra byla fenomenologie a u pozdního politická filosofie, politika a sociologie. Nutno dále zmínit, že i u pozdního Sartra v jistých momentech převažuje pesimismus jeho raného období. Když píše, že pokud skupina, kterou se z kolektivu stává dělnická třída, zvítězí nad svým vnějším nepřítelem a není již proti komu bojovat, tak aby tato skupina nezanikla přicházejí na řadu přísahy a podobně, začíná se hledat vnitřní nepřítel, což postupně vede k teroru.⁵⁰ V tomto případě má Sartre historickou pravdu; je zde však také znát, že není zaslepeným optimistou inklinujícím k totalitarismu, jak je mnohdy charakterizován.

Raný Sartre fenomenolog a pozdní Sartre *Kritiky dialektického rozumu*, je ovšem opět jen jeden Sartre, který se vyvíjel. Ten první je zároveň obsažen i v tom druhém. Pokud čteme určité pasáže *Kritiky*, můžeme si povšimnout, že zde rozvádí i jisté koncepce jež byli načrtnuty už v *Bytí a nicotě*. Ještě v roce 1945 by se dalo říci, že se Sartre částečně brání marxistickým námitkám. Nedá se však říci, že by byl proti nim, veskrze Sartre jen tvrdí, že existencialismus se nechává marxismem i

⁴⁹ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 111.

⁵⁰ SARTRE, Jean-Paul. *Marxismus a existencialismus*, doslov str. 163.

inspirovat.⁵¹ Dle Novozámské se Sartre bránil zejména námitkám vůči sociální podmíněnosti lidského chování a lidské svobody, tedy v tomto by obhajoval své stanoviska z raného období. Dle ní může znamenat Sartrův obrat sebevzdání se své filosofie, jestliže během dvaceti let svou filosofii tak změnil. Nicméně své nejslavnější principy existencialismu nikdy neopustil.⁵² A tyto nejslavnější principy jsou obsaženy i v jeho pozdní tvorbě. Raný Sartre tvrdil, že „zákon subjektivity by měl převážet a na jedince by mělo být pamatováno od počátku do konce“.⁵³ Druhý Sartre to měl podle Léviho změnit a myslet si, „ že hromadné myšlení je lepší než myšlení jednoho člověka“.⁵⁴ Je třeba poznamenat, že to, co na ortodoxním marxismu Sartrovi vadilo, byla právě absence člověka v jeho nitru. V *Kritice dialektického rozumu* později začaly hrát podstatnou roli skupiny, kterým bylo třeba se podřídít a opustit tak individuální potřeby autodidakta z *Nevolnosti*, není to ovšem vyvrácení jednoho Sartra druhým, ale můžeme to nazvat spíše filosofickým vývojem. Pro potřeby práce je přeci jen třeba rozdělit dílo Jean-Paula Sartra ve dvě, ale způsobem, který jsem nastínil o pár řádků výše, čímž je rozdělení na fenomenologickou tvorbu, která podle mne končí *Bytím a nicotou* a politicko-společenskou tvorbu, která počíná esejí v *Les Temps Modernes*, *Materialismus a revoluce*.

Spisem *Materialismus a revoluce* (1946) Jean-Paul Sartre oficiálně zahájil debatu s marxismem.⁵⁵ Hned v úvodu můžeme číst, že doba ve které právě žijeme je dobou, která se vypořádá s evropskou buržoazií a metafyzikou o které se stále říká, že zde již nemá místo.⁵⁶ Sartre zde také nastínil své úmysly udělat z existencialismu teoretickou bázi revolučního hnutí.

⁵¹ viz SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 135.

⁵² NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sartra*. str. 40

⁵³ cit.: LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 362.

⁵⁴ cit.: tamtéž str. 362.

⁵⁵ BAROT, Emmanuel. Introduction. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 14.

⁵⁶ SARTRE, Jean-Paul, *Situations VI*. str. 135.

Do jisté míry je specifickým spis, v podstatě přednáška, *Existencialismus je humanismus*. Samotná přednáška, která měla být jen zjednodušením problematiky *Bytí a nicoty*, v sobě zahrnuje i závěrečnou diskusi s publikem, kde Sartre poprvé vede dialog s marxismem.

II. Existencialismus je humanismus, neboli sporný marxismus

29. října 1945 byla v klubu Maintenant v Paříži pronesena slavná přednáška *Existencialismus je humanismus*. Jean-Paul Sartre je v době této přednášky stále pokládán za fenomenologa a filosofa nihilismu, nicméně již v tomto proslovu, který má být pouze explikací a popularizací *Bytí a nicoty*, se zračí první náznaky příklonu k levicovosti existencialismu. V březnu 1946 vychází u Nagela i malá brožura se stejným názvem. Přednáška *Existencialismus je humanismus* měla být především vyvrácením mnoha nařčení, že existencialismus je nihilismem⁵⁷; tímto způsobem byl doposud existencialismus vnímán zejména díky Sartrovým románům jako například *Nevolnost*, kde je zobrazena trpkost a nenávisť Roquentina ke společenství a všechny negativní pojmy existencialismu, úzkost opuštěnost, bezděčná vrženost do světa, kterou si nikdo nepřál. Obraz Roquentina se zde odráží v Nietzscheově filosofii; osamělý člověk s odporem ke společnosti, obsese, aristokratičnost.⁵⁸

⁵⁷ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sartra*. str. 38.

⁵⁸ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 122.

V *Bytí a nicotě* se stále můžeme setkat s negativním chápáním existence tak jak je chápána také v románu *Zed' a Nevolnost*, avšak po skončení války se zdá, můžeme-li usuzovat dle leitmotivu spisu *Existencialismus je humanismus*, že Sartre toto negativní chápání bytí pomalu opouští. Autor chce především v této brožuře bránit svůj existencialismus proti mnoha výtkám, které vytýkají existencialismu to, že přivádí lidi ke kvietismu a beznaděje, jelikož možná řešení zůstávají nepřístupna, veškeré jednání je nemožné a vede nakonec ke kontemplativní filosofii. Kontemplace je podle komunistů luxus a tak existencialismus končí v buržoazní filosofii; není schopen člověka pozvednout k akci.⁵⁹ Díky těmto výtkám ze strany komunistů se spis později stává i terčem útoky Georgy Lukácse, který na něj odpovídá spisem *Existencialismus či marxismus?*. Nejedná se však o žádnou polemiku na poli neortodoxního marxismu, nýbrž o odsouzení existencialismu jako celku. Stejně jako pro Lukácse, tak i později pro Henriho Lefebvra, je existencialismus pouze formou buržoazní filosofie, která je s marxismem neslučitelná.⁶⁰ Následující odstavce budou věnovány především Sartrovým reakcím na výtky ze strany levicových oponentů a rozboru toho, jakým způsobem jim Sartre oponuje, aniž by výrazným způsobem pozměnil své teze obsažené v *Bytí a nicotě*, tedy i souboru hlavních tezi obsažených v brožuře *Existencialismu je humanismus*.

Podstatnou částí věnující se problému marxismu v tomto díle je debata, kterou Jean-Paul Sartre tehdy vedl s Pierrem Navillem⁶¹ v závěrečné

⁵⁹ SARTRE, Jean-Paul. *L'Existencialisme est un humanisme*.str. 9-10

⁶⁰ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sartra*. str. 59.

⁶¹ Pierre Naville byl francouzským surrealistou, 1925 vstoupil do PCF z níž byl o tři roky později vyloučen. Na otázku „co mohou surrealisté dělat“ odpovídá, že se mají angažovat

části přednášky. Naville zde pronesl dlouhou kritiku Sartrových pozic z pohledu marxismu; samotný text Navilla později v brožuře čítá 28. stran ze 133. celkových a zejména kritizuje Sartrovy ideje týkající se angažovanosti, dějin a postavení člověka ve světě, jež uzavírá stanoviskem, že existencialismus není schopen podat politická stanoviska kolektivního charakteru.⁶² O jeho filosofii tvrdí, že je pouhým vzkříšením radikálního socialismu, který adaptoval na současnost a jeho pozice je stále předmarxistická, mluví-li o tom, jak existencialismus vidí marxismus. Existencialismus se tak prezentuje ve formě humanismu a filosofie svobody jehož projekt není jasně definován a není zcela jasné o jakém humanismu Sartre vlastně hovoří. Humanismus má dle Navilla několik významů, není to pouze proud současné filosofie jež se nazývá humanismem. Dle něj, je to právě marxismus, který dokáže uspokojivě zodpovědět tyto otázky této doby, nikoliv existencialismus. A nestačí pouze říkat, že jsou to lidé, kteří mají bojovat za svou svobodu.⁶³ Je třeba podotknout, že Navillova pozice zcela nekoresponduje s oficiálními postoji Komunistické strany Francie, jejíž představitelé tehdy byli Roger Garaudy a Jean Kanapa.⁶⁴

Když Sartre v roce 1945 oficiálně oznámil, že existencialismus je humanismus, vyvolal tím vlnu nevole, například mladý Deleuze byl tímto roztrpčen, jelikož existencialismus byl doposud spíše řazen do antihumanistické osy.⁶⁵ O Sartrově humanismu můžeme říci mnohé, není však klasickým humanismem, o kterém si v této době všichni myslí, že jim existencialismus je. Humanismus, tak jak o něm hovoří Pierre Naville, není tím stejným pojmem o jakém hovoří Sartre i přesto, že běžné používání tohoto slova může evokovat stejné konotace, které

v revolučním boji a jediná cesta revoluce je cesta marxismu (La Révolution et les intellectuels, 1926) <http://www.universalis.fr/encyclopedie/pierre-naville/>, 27. 4. 2012

⁶² BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 104.

⁶³ SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 107. - 120

⁶⁴ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 105

⁶⁵ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 179.

vytanuly na mysl Navillovi, tedy že humanismus může mít mnoho podob a není zcela zřejmé, který humanismus má Sartre na mysli a o čem vlastně teda hovoří.

V brožuře *Existencialismus je humanismus* můžeme číst zcela jasně čeho se tento pojem týká. Podobně, jako i mnoho jiných Sartrových pojmů, i tento neodpovídá běžnému úzu tohoto slova humanismus; nicméně Sartre ve svém existencialismu jasně vymezuje, co tento pojem znamená v jeho vlastní filosofii a zavádí distinkci mezi běžným používáním pojmu „humanismus“ a existencialistickým pojmem humanismus, když hovoří o tom, že existencialismus je humanismem. Klasický humanismus považuje člověka za nejvyšší hodnotu. O tomto humanismu například hovoří jedna postava z Cocteauova líčení, která po přeletu hor v letadle pronáší slova „člověk je úžasný“, což znamená, že lidé jež nejsou tvůrci tohoto letadla, vděčí jeho tvůrcům za jeho objevení a zkonstruování. Tento fakt ovšem znamená, že určujeme hodnotu lidí před jejich skutky.⁶⁶ Přisuzujeme jim zásluhy za určité hodnoty předem aniž by lidé, jako celek, byli skutečnými nositeli těchto hodnot. Humanismus tohoto charakteru je pro Sartra absurdní, jelikož nejde připustit, aby člověk vynášel soudy o člověku; tento humanismus následně končí v uzavřeném kultu humanity takovým způsobem, jak ho chápal Auguste Comte, který později vede k fašismu. Člověk by měl být neustále vně sebe, nikoliv uvnitř; takovým, jakým se naprojektuje a v tomto spočívá rozdíl mezi klasickým a existencialistickým humanismem, který nese toto označení právě proto, že není jiného zákonodárce než člověka.⁶⁷ Tento typ humanismu je naopak tím pravým humanismem, protože vychází z teze, že existence předchází esenci,

⁶⁶ SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 91.

⁶⁷ tamtéž str. 93.

tedy v důsledku tohoto, každý jedinec koneckonců je zodpovědný za svá rozhodnutí.⁶⁸

Jak Sartre tak i Naville sice vychází z jiné představy světa, nicméně jejich hlavní zájem se zdá být společným. U Sartra se jím stává svoboda, jež je koncipována jako základní struktura bytí pro sebe, která předchází esenci člověka a díky ní je vůbec lidská esence možná. Neznamená to však, že by neexistovala žádná omezení z vnějšího světa, determinismus fyzického světa Sartre neodmítá, tento determinismus nemá však vliv na lidské vědomí.⁶⁹ Vědomí je podle Sartra nicota která je rovna bytí pro sebe.⁷⁰ Dle Navilla se člověk řídí stejnými zákonitostmi jako ostatní předměty vědy, tedy psychologie se musí chovat stejně jako ostatní přírodní vědy, které zkoumají chování člověka. Jsou zde určité přírodní zákony, na nichž se zakládá lidská přirozenost.⁷¹ Podle Sartra jsou ovšem tyto vědy do určité míry abstraktní a neodrážejí skutečnou kauzalitu. Svět kolem nás je světem pravděpodobnosti a všechny teorie mohou být pouze pravděpodobné.⁷² Samotnou esencí této filosofie existencialismu a svobody je, aby lidé dle této koncepce jednali a snažili se měnit svět. Výtka z kvietismu je tedy neoprávněná právě proto, že existencialismus je naopak vůči kvietismu v opozici. Lukács rovněž vytýkal existencialismu tyto domnělé vlastnosti podobně jako katolíci, tedy že má špatný vliv na společnost, ale nikoliv proto, že by popíral hodnoty „zapsané do věčnosti“, nýbrž vidí za ním podněcování k laxnosti vůči systému, tedy cílem existencialismu v jeho očích je nevědomě bránit lidem, aby se jejich nespokojenost obracela proti systému, tedy vůči základům kapitalistické společnosti. V tomto bodě spočívá povaha třetí cesty, podle které kapitalismus ani

⁶⁸ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 456.

⁶⁹ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 108.

⁷⁰ SIMONT, Juliette. Sartre et l'être-de-classe. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 28.

⁷¹ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 108.

⁷² SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 133.

socialismus neodpovídá tužbám lidstva a jejímž závěrem je, že inteligence z krize nemůže vyvodit socialistické závěry, nýbrž její úsilí skončí v kontemplaci kavárenské filosofie. Existencialismus nese dle něj znaky subjektivního idealismu, jelikož pojmy, které jsou ve vědomí, jsou považovány za objektivní realitu.⁷³

Kvietismus je postoj člověka, jež říká, „ostatní mohou dělat, co já nemohu“⁷⁴ a k tomuto postoji existencialismus člověka nepřivádí, naopak existencialismus definuje člověka na základě akce, člověk je tedy projekt, který se stále realizuje a není nic jiného než soubor všech činů. V otázce individua zde Sartre nachází stejný problém jako Naville, tedy že otázka jednoty v kádru marxistické teorie není dosud vyřešena a existuje zde bezedná propast.⁷⁵

K problémům oba přistupují z jiného úhlu; Sartre se obrací k fenomenologii a Naville k behavioralismu, nicméně oba dva odmítají ideu lidské přirozenosti; pro Sartra lidská přirozenost neexistuje z prostého faktu: není Boha, který by ji koncipoval. Člověk je takový, jak se chápe on sám a je pouze takovým, jakým se sám udělá⁷⁶. Podle Navilla neexistuje něco jako biologická dědičnost charakteru a člověk je utvářen sociálními podmínkami ve kterých žije, tedy zločinci ani proletáři se nerodí, nýbrž stávají.⁷⁷ Něco podobného by bezpochyby mohl napsat i Sartre, nicméně pro Navilla něco jako vědomí neexistuje a je to pouze jazykový konstrukt, kdežto u Sartra je vědomí „nicota“⁷⁸ Vědomí samotné neexistuje, jelikož vědomí je vždy vědomí nějaké věci, tedy

⁷³ LUKÁCS, GYORGY. Existencialismus či marxismus?. str. 35.-38.

⁷⁴ cit.: SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 55.

⁷⁵ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 109.

⁷⁶ SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 22.

⁷⁷ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 357.

⁷⁸ tamtéž str. 110.

veškeré vědomí je vědomí něčeho.⁷⁹ Sartre dále ve své brožuře píše, že zbabělec je zbabělcem protože se zbaběle chová, nikoliv, že by to zavinily okolnosti ve kterých se zrovna ocitl. V existencialismu je člověk definován akcí, tedy vždy existuje příležitost stát se hrdinou a přestat býti zbabělcem, začít být odpovědný za situaci ve které se nachází; člověk není definován prostřednictvím pesimistických deskripcí⁸⁰ a pokud existence skutečně předchází esenci, člověk je také zodpovědný za to čím je⁸¹, existuje možnost volby a tím, že člověk volí, volí zároveň všechny lidi.⁸² Tím se zároveň vytrácí liberální nádech odpovědnosti za vlastní situaci, tedy člověk není zodpovědný pouze za svou individualitu, ale je i zodpovědný za ostatní lidi.⁸³

Můžeme říci, že debata s Pierrem Navillem představuje určitý zlom v politickém dosahu Sartrovi filosofie. Nejednalo se jen o pouhou výměnu nadávek, jak tomu probíhalo v debatách s Komunistickou stranou⁸⁴, ale o podnětnou diskusi, kde Sartre skutečně odpověděl a ozřejmil politickou orientaci existencialismu, který se ve své podstatě nesnaží oponovat marxismu ani revoluci samotné a můžeme tedy říci, že v této době se marxismus dostává do centra teoreticko-politického zájmu Sartra a jde mu především o to, jak se o to později také pokusí v *Kritice dialektického rozumu*, navrátit marxismu člověka s jeho subjektivitou.

Subjektivita hraje v existencialismu podstatnou roli, je to ona ze které musíme vycházet⁸⁵ a jelikož existence předchází esenci, což znamená, že není stvořitele, který by člověka jakkoliv tvořil, podobně jako

⁷⁹ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 172

⁸⁰ SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 60.-62.

⁸¹ tamtéž str. 24.

⁸² tamtéž

⁸³ tamtéž

⁸⁴ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 116.

⁸⁵ SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 17.

řemeslník tvoří nůž na papír⁸⁶, je člověk teprve tím, kým se sám udělá – tento princip nazývá Sartre subjektivitou⁸⁷, kterou marxismus postrádá na takové úrovni, že je třeba ji do marxismu implementovat prostřednictvím existenciální doktríny, jež bude tvořit marxistickou antropologii. Tímto činem se Sartrova filosofie řadí k mnoha pokusům o jakousi revizi stávajícího ortodoxního marxismu 20. století. Tyto myšlenky se však neseťkávají s přijetím zejména u ortodoxních marxistů.

Jedná se zde především o ideologický problém, píše Lukács, při němž jde o srážku orientace myšlení táhnoucí se od Hegela k Marxovi a od Schellinga ke Kierkegaardovi⁸⁸; později od Macha k Nietzscheovi jež je pro něj ztělesněním „třetí cesty“⁸⁹, jejíž nejmodernější odnoží je existencialismus, který nestaví na levici, nýbrž na pravici. Mezi těmito dvěma směry, třetí cestou a dialektickým materialismem, se dle Lukáče odehrává velký boj podobně jako tomu bylo v dobách osvícenství kdy naproti sobě stáli na poli filosofie „rozum“ a „nerozum“ neboli buržoazie a feudální absolutismus.⁹⁰ Existencialismus je v krizi, která je způsobena především podmínkami doby. To znamená, že první existencialismus, který vzešel ze sociální třídy intelektuálů zabývajících se myšlenkami Kierkegarda, Husserla a Heideggera, je odlišný od existencialismu období po osvobození Francie.⁹¹ Tuto „krizi“ můžeme snad přisoudit diktátu doby, tedy novým potřebám společnosti krátce po válce, kdy byl nacismus definitivně poražen a autor může veřejně zahájit polemiku s marxismem aniž by se k němu definitivně přihlásil a razí, v očích Lukáče, alternativu třetí cesty z toho důvodu, že Starý existencialismus,

⁸⁶ tamtéž

⁸⁷ tamtéž str. 22.

⁸⁸ LUKÁCS, GYORGY. *Existencialismus či marxismus?*. str. 11.

⁸⁹ třetí cesta právě proto, že její směr je indiferentní, nehlásí se k materialismu ani k idealismu; je neutrální. Vrcholem třetí cesty je fenomenologie, z níž je odvozena ontologie existencialismu. - LUKÁCS, GYORGY. *Existencialismus či marxismus?*. str. 12,15,

⁹⁰ tamtéž str. 12.-13.

⁹¹ tamtéž str. 101.

jež se více-méně pojí s idealismem, je tehdejší vládnoucí třídou zdiskreditován v očích mládeže a na druhou stranu, že existencialismus nemůže být materialistickým.⁹² Lukács však opomíná dvě důležité věci; první z nich je, že existencialisté jsou přesvědčení, že správná interpretace dějin je interpretace historického materialismu a že pouze existencialismus je cestou k realitě.⁹³ Marxismus, dle Sartra, vylučuje subjektivitu, což Lukács vyvrací slovy Engelse⁹⁴, nicméně se marxismu nebrání a snaží se dokazovat, že existencialismus marxismu výrazně neodporuje a mnohé si z něj dokonce vypůjčuje. Vlivem těchto debat se existencialismus dostal do zorného uhlu představitelům tehdejší Komunistické strany, kteří posléze začali existencialismus napadat a Sartre tak byl de facto konfrontován s oficiálním marxismem.

III. 50. léta, existencialismus či marxismus?

Po osvobození Francie Sartre nikdy neuvažoval o možnosti vstupu do strany především z toho důvodu, že povaha Komunistické strany Francie neodpovídala jeho svobodomyšlnému až anarchistickému smýšlení. Strana byla po válce stalinistická a o všem v ní rozhodoval generální tajemník, který měl v podstatě neomezenou moc. Nezůstávalo zde mnoho prostoru pro debatu mezi oficiálními názory strany a míněním intelektuálů, vůči kterým vládla jistá ostražitost kvůli jejich vnitřně rozvracečským tendencím.⁹⁵

⁹² tamtéž str. 104.

⁹³ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 24.

⁹⁴ - Engels „Deláme své dějiny sami“ napsal, „ale za daných předpokladů a podmínek. Mezi všemi podmínkami jsou to podmínky hospodářské, které konec konců rozhodují.... Avšak za druhé, dějiny vznikají tím způsobem, že konečný výsledek vždy vyplývá ze srážek velkého počtu individuálních vůlí, z nichž každá je taková, jakou ji učinily zvláštní podmínky existence...“ - cit: LUKÁCS, GYORGY. Existencialismus či marxismus?. str. 105.

⁹⁵ Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012

V těchto časech zažívala Komunistická strana určitou euforii. Fašismus byl poražen a pravice byla díky kolaboraci zcela zdiskreditována. Komunistická strana nabyla prestiže a mezi léty 1944 a 1947 tvořila téměř celou vládu.⁹⁶ Dá se konstatovat, že marxismus začínal být ve společenském světě vládnoucí ideologií, jak o tom později Sartre referuje v úvodu ke *Kritice dialektického rozumu*. V roce 1948 Sartre vstupuje do RDR⁹⁷, strany, která se vymezuje jak proti zahnívajícímu kapitalismu, tak i proti stalinistické formě komunismu, snažící se sjednotit aktivisty z řad komunistů a SFIO⁹⁸. V téže době také vychází román *Špinavé ruce*, o kterém Sartre nemluví jako o díle politickém, ale díle „o politice“. Setkává se však se značnou kritikou ortodoxní levice. Paul Gaillard nalézá v díle *Špinavé ruce* bojovný antikomunismus.

Kromě oficiální komunistické strany Francie však v zemi působilo i mnoho jiných antistalinských organizací, které by Sartrově založení vyhovovali více, mezi něž můžeme řadit například, ortodoxní Trockisty, trockistické disidenty, anarchisty, syndikalisty, surrealisty, kteří nebyli stalinističtí jako třeba Aragon, mezi něž můžeme zařadit například Bretona, Socialistickou stranu, Novou levici a spoustu dalších menších stran a sdružení.⁹⁹ Tedy dá se říci, že Sartre se svou kritikou stalinských poměrů rozhodně nepředstavoval něco jedinečného. Ve Francii existovala spousta organizací, kteří se stejně jako Sartre stavěli kriticky k dění v Sovětském svazu. Tato levice především hájila socialistický model společnosti založený na přímé demokracii. Sartre s nimi však v této době nijak nespolupracoval, kromě hnutí s Paulem Nizanem, *Socialismus a svoboda*, a zpětně v 60. letech uvádí, že se později přidal

⁹⁶ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 84.

⁹⁷ Rassemblement démocratique révolutionnaire

⁹⁸ La Section française de l'Internationale ouvrière

⁹⁹ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 22.

ke Komunistické straně protože nebylo na levici příliš na výběr.¹⁰⁰ Nedá se však přesně určit, proč se Sartre přidružil zrovna ke straně. Jeho začátky s Komunistickou stranou nebyli jednoduché a strana vůči Sartrovi měla mnoho výtek zejména vůči jeho raně heidgerovské dráze fenomenologa. Krátce po osvobození se však začali v tisku strany, časopis Action, objevovat útočné články namířené proti Sartrovi.¹⁰¹

Většina útoků byla namířena proti jeho politickým myšlenkám, které pro stranu svým způsobem znamenaly ohrožení. Jedna esej v komunistickém časopise Action se například snažila o vytvoření vztahu mezi Sartrovým existencialismem a filosofií Martina Heideggera, která byla po válce označována za nacistickou a proto i existencialismus v sobě měl mít něco původně nacistického. Henri Lefebvre dokonce s pošklebkem poznamenal, že Sartrovy nevyčítají, že byl žákem nacisty; na svou obranu Sartre poznamenal, že lituje Heideggerova politického úsudku, nicméně Heidegger byl především filosofem, než-li nacistou. Můžeme si povšimnout, že zbraň, kterou komunisté používají proti Sartrovi, je Heideggerova politická orientace, která podle nich může mít určité politické konotace v existencialismu. Dominique Desanti o Heideggerovi říká, že je „otcem existencialismu“ a přirovnává Sartrův časopis Les Temps Modernes k časopisu který vycházel v období okupace. Cílem Komunistické strany bylo zdiskreditovat existencialismus, který byl v tomto období na vzestupu a zdůraznit tak nacionalistický charakter Komunistické strany. Pokud však komunisté obviňují Sartra z toho, že je žákem Heideggera, neboli, že základy jeho fenomenologie spočívají v německém myšlení, neuvědomují si, že Marx byl také Němec a jeho teorie byly aplikované v Sovětském svazu.¹⁰²

¹⁰⁰ tamtéž str. 24.

¹⁰¹ Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012

¹⁰² Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012

Pro komunisty je existencialismus pořád idealismem, antitezí vůči dialektickému materialismu a jak se zdá problém pro ně představuje také pojem svobody. Filosofie existencialismu zůstává pro komunisty stále odnoží buržoazního idealismu, který se v posledních záchvěvu jakoby snaží se přátelit s jejich ideologií. Představuje idealistické teorie třídy, která je na sestupu. Buržoazní idealismus v poválečné Francii již není nadále schopen čelit rozporům v kapitalistickém systému a řídit výrobní síly, tedy podle komunistů nastává období kompromisu, kdy si idealismus uvědomuje, že již nemůže v tomto souboji zvítězit. Sartre je tak v očích Lefebvra zástupcem tohoto idealistického směru zvaného existencialismus, který přejmenovává na „ekrementalismus“ a aniž by četl *Bytí a nicotu* nebo *Věk rozumu*, prohlašuje: „Je zřejmé, že Sartrov díla, zvláště *Bytí a nicota*, zdůrazňují aspekt bolesti, nikoliv radosti. Zdá se, že odkrývá něco morbidního, což svědčí o prohnitosti v rozkládající se buržoazii.“¹⁰³ Pro většinu komunistů je Sartre příslušníkem buržoazie, pro Rogera Vaillanda je to však maloburžoazie, jelikož od dob, kdy kapitalisté nahromadili majetek a podniky patří minoritní části této buržoazie, maloburžoazie ztratila veškerý podíl na tomto vlastnictví, tedy i přístup k moci a veškerou naději, že by ji mohla opět získat. Tímto se stala zanedbanou třídou, poškozená privací majetku.¹⁰⁴ „Tyto termíny užívají sami existencialisté když definují postavení člověka. Nedělají nic jiného, než že definují postavení maloburžoazie.“¹⁰⁵

¹⁰³ cit.: Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012 - D. Aury, 'Qu'est-ce que l'existentialisme ? Bilan d'une offensive', *Les Lettres françaises*, 24 novembre 1945, str. 5.

¹⁰⁴ cit.: Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012

¹⁰⁵ cit.: Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012 - R. Vailland, « Un Phénomène de classe qui sert la réaction », in C. Audry, *Pour et contre l'existentialisme*, Paris, 1948, p. 177.

Henri Lefebvre dále dodává: „Existencialismus se zabývá teorií svobody, tedy volby. U existence jde tedy především o problém volby. Svoboda by tak mohla existovat jako neustálá potřeba volit. Ale co představuje člověka, který každé ráno volí mezi fašismem a antifašismem? Tento případ by byl velmi zajímavým, v čem by však spočívala nadřazenost toho, který by se už jednou rozhodl bojovat proti fašismu, nebo který dokonce neměl na vybranou. Není to snad případ domnělého problému, problému spekulativního a metafyzického?“¹⁰⁶

V existencialismu ale existuje morální aspekt volby. „Rozhodnout se pro něco znamená současně posuzovat hodnotu toho, co jsme si vybrali. Je to vždy dobro a nic nemůže být lepšího pro nás, jako to, co je zároveň dobré pro všechny. Tímto jsem zodpovědný jak za sebe, tak i za druhé lidi; vytvářím tak obraz člověka jež volí, tím, že vybírám volím člověka.“¹⁰⁷

Nicméně koncepce osobní svobody podle mínění komunistů vede nutně ke kvietismu a odmítnutí vědy dialektického materialismu, což lze snadno zpochybnit řádky z *Existencialismus je humanismus*, kde stojí: „Kvietismus je postojem lidí, kteří říkají, ostatní mohou dělat to, co já nemohu. Učení, které vám zde představuji já, stojí přímo v protikladu vůči kvietismu protože prohlašuje: člověk je jen svým projektem, existuje jen potud, pokud uskutečňuje sebe sama, je tedy jen souhrnem svých činů.“¹⁰⁸

¹⁰⁶ cit: Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012 (H.

Lefebvre, *L'Existentialisme*, Éditions du Sagittaire, 1946, pp. 62-63.)

¹⁰⁷ cit: Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012 .-P. Sartre, *L'Existentialisme est un humanisme*, Éditions Nagel, 1946, pp. 25-27.

¹⁰⁸ cit.: SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 55. Překlad: Petr Horák

Sartrovo stanovisko je, že jeho koncepce individua se nijak zvlášť nevzdaluje od té Marxovy i přesto, že Marx nikdy netvrdil, že člověk je tím kým se udělá, je však jasné, že existencialistická koncepce individua nevede nutně ke kvietismu, tedy odmítnutí aktivní role v tomto světě a ani k odmítnutí kolektivních činů, tak jak mu do úst vkládají komunisté. „Ve vašem jednání, jež bude ovšem omezeno vaší smrtí, můžete počítat s podporou druhých lidí. To znamená, počítat s tím, co druzí učiní jinde v Číně, v Rusku, aby vám pomohli a současně s tím, co udělají později, po vaší smrti, aby se znova chopili díla a dovedli ho k jeho vyvrcholení, což bude revoluce.“^{109 110}

Je s podivem kolik času věnovali komunisté mýcení existencialismu ve Francii aniž by se situace výrazně ustálila. Sartre se domnívá, že tyto útoky mají pouze jediný cíl, kterým je přetáhnout klientelu, tedy skupinu lidí ztotožňujícími se s existencialismem, na svou stranu. V 50. letech touto klientelou, jak ji nazývá Sartre, jsou zejména mladí lidé o které Komunistická strana tak stojí. Zejména po skončení války výrazná část z těch, co se angažovali během války v Hnutí odporu nebo jinou aktivitou spojenou s Komunistickou stranou, opouští myšlenky marxismu-leninismu a začínají se pomalu zajímat o nově vznikající módu existencialismu. Jak můžeme vidět, většina útoků z řad komunistů jsou zejména namířeny proti ranému Sartrovi, aniž by dokázali reflektovat, že jeho samotná filosofie se pozvolna transformuje. Je také třeba zdůraznit, že Sartre ještě než započal psát svou esej *Materialismus a revoluce* se nikdy nepokoušel stranu poškozovat, dočkal se jen útoků z jejich strany.¹¹¹ Spis *Materialismus a revoluce* tak pro ortodoxní marxisty z Komunistické strany představuje první útok vůči

¹⁰⁹ cit: SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 51. překlad: Petr Horák

¹¹⁰ cit: Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948)
<http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012

¹¹¹ cit.: Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948)
<http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012

jejím idejím, kterým se na druhou strany Jean-Paul Sartre přihlásil k neortodoxnímu marxismu.

IV. Neortodoxní volba

V eseji *Materialismus a revoluce* Sartre nastínil své úmysly udělat z existencialismu teoretickou bázi revolučního hnutí. Jedná se především o kritiku scholastického marxismu, nikoliv o kritiku samotného Marxe. Hned v úvodu můžeme číst, že doba ve které právě žijeme, je dobou, která se vypořádá s evropskou buržoazií a metafyzikou o níž se stále říká, že zde již nemá místo.¹¹² Jistou metafyziku vidí v dialektickém materialismu, který je dle Navilla, se kterým opět vede polemiku, „postupným objevováním vzájemných vztahu ve světě, které nejsou objeveny pasivně, ale aktivitou výzkumníků.“¹¹³

Dialektický materialismus je v očích mnoha komunistů skutečnou vědou s objektivním charakterem svého výzkumu; například dle Garaudyho je třeba odmítnout veškeré vědění z vnějšku, jež nespadá pod vědecké vědění.¹¹⁴ Používání pojmu „objektivita“ může mít i vážnější politické důsledky, všímá si Sartre a ukazuje, že ti, kteří podle jejich měřítek nejsou dostatečně objektivní, pracují v zájmu buržoazie.¹¹⁵ Sartre si podle komunistů plete naivní materialismus Helvétiovi a Holbachovi doby s dialektickým materialismem pro který jsou protiklady překonány a sjednoceny v nové syntezí. Ty následně přecházejí do dalších protikladů, které jsou završeny další syntezí. Progrese tedy není

¹¹² SARTRE, Jean-Paul, *Situations III*. str. 135.

¹¹³ cit: tamtéž str. 138.-139.

¹¹⁴ tamtéž str. 139.

¹¹⁵ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 117

lineární, nýbrž syntetická a nové ideje v sobě zahrnují i části těch předchozích.¹¹⁶

Jelikož materialismus nahlíží na člověka jakožto na předmět, je pro existencialismus nepřijatelný. Hodnoty jsou tvořeny subjektem a jsou proto nezávislé na materiálních vztazích.¹¹⁷ Revoluční filosofie však nemusí být nutně materialistická. Dle Sartra příroda nemá žádné dějiny a tedy nemůže existovat ani žádná dialektika přírody, jak ji chápe Engels, tudíž dialektický materialismus zavrhuje a přiklání se k historickému materialismu. Důsledkem tohoto materialistického chápání světa je odmítnutí metafyzicky zdůvodňovaných privilegií a neustálá změna světových řádů. Materialismus je zatížen především redukcionismem a nelze jím vysvětlit například svobodu, jež je součástí revolučního myšlení, kterou naopak existencialismus vysvětlit dokáže.¹¹⁸ V materialistické doktríně také není místo pro subjektivitu, která v Sartrově existencialismu hraje výraznou roli.

Sartre, podobně jako Naville, se tedy pokusil hledat místo pro individuální jednání u mladého Marxe aniž by tím výrazně narušil vědecký obraz světa dialektického materialismu. Humanismus se měl stát základnou morálky ve spise *Existencialismus je humanismus* a nyní je čas pro to, aby se existenciální humanismus stal politickou základnou neboli filosofií revoluce¹¹⁹; protože „revoluční názor je humanistický a lidé se nacházejí v základech každé revoluce“.¹²⁰ Sartre se v tomto případě pokusil o humanizaci vědeckého marxismu, tak jak ji zastávala tehdejší ortodoxní Komunistická strana.

¹¹⁶ SARTRE, Jean-Paul, *Situations III*. str. 145.

¹¹⁷ Holzhey, H., Röd, W. *Filosofie 19. a 20. století II*. str. 385.-386.

¹¹⁸ tamtéž str. 386.-387.

¹¹⁹ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 117.-118.

¹²⁰ cit. : SARTRE, Jean-Paul, *Situations III*. str. 188.-189.

V. Existencialismus a marxismus

Situace se pro Sartra nezdála příznivá, nicméně během kampaně za osvobození Henriho Martina roku 1951 našla Komunistická strana se Sartrem společnou řeč.¹²¹ První náznak sblížení se s Komunistickou stranou se datuje do prosince 1951, kdy Sartre souhlasí se spoluprací ohledně aféry Henriho Martina, který byl uvězněn kvůli svému protestu proti válce v Indočíně. Později se Sartre stal souputníkem Komunistické strany a v prosinci 1952 dokonce vystupoval na Světovém mírovém kongresu jako její vyslanec.

Po svém první návratu z SSSR 1954 byl vice-president asociace France-SSSR.¹²² Toto 4. roční období sblížení se s Komunistickou stranou v letech 1952-1956 nepředstavuje pro Sartra jedno z jeho nejlepších období. Avšak i v tomto období stále publikoval ve svém prolevicovém časopise *Les Temps modernes* a svým způsobem nepřestával v kritice stalinismu. Současně také vedl další dialog s antistalinskou levicí, nedá se tedy jasně říci, že se ze Sartra stal přímo stalinista v tomto slova smyslu.¹²³ Sblížení se stranou pro něj nepředstavovalo velký problém, jelikož byl stále přesvědčen, že se svými pracemi může pokusit změnit

¹²¹ Sartre et le parti communiste français (PCF) après la libération (1944-1948) <http://sens-public.org/spip.php?article234&lang=fr> 10.4. 2012

¹²² BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 211.

¹²³ tamtéž str. 213.

jejich ideologii. V jedné diskusi z pozdějších let¹²⁴ si můžeme povšimnout, že s Garaudym vede dialog až do 60. let; přestal ho však již vést s intelektuály ortodoxního marxismu, zejména s Lukácsem a Lefebvrem vycházejících ze stalinské tradice.¹²⁵

Ústředním textem k pochopení Sartrových postojů v letech 1952-1956 je soubor původně 5. článku publikovaných v *Les Temps Modernes*, jež byly později knižně vydány ve svazku *Komunisté a mír*.¹²⁶ Hlavní otázkou této eseje je vztah mezi třídou a stranou. Jelikož proletariát musí být založen na politické straně a pokud se tomu tak nestane, proletariát bude dezorganizovaný a nebude tak mít žádný prostředek k prosazování své vůle a nakonec se rozplyne.¹²⁷

Dále ve své analýze francouzské levice Sartre dochází k přesvědčení, že by bylo žádoucí pokud by vznikla nová *Front Populaire*¹²⁸, která by opět sjednotila francouzské levicové strany, protože jedině tak by dělnické hnutí znovu nabylo na své síle.¹²⁹ Dá se říci, že *Komunisté a mír* je jeden z nejstalinističtějších Sartrových textů, píše Bernard-Henri Lévi v *Sartrově století* a dodává, že je to jedna z jeho nejostudnějších prací. K tomu Sartre poznamenává¹³⁰ – „Ano, je to tak, napsal jsem to, přebírám za to plnou zodpovědnost, doufám ale, že po mě nechcete abych se ospravedlnil, to byste mě opravdu ponížili.... Necítím se vázán ničím, co jsem kdy napsal; ale na druhé straně z toho nehodlám popřít

¹²⁴ viz GARAUDY, Roger, HYPOLITTE, Jean, *Marxisme et existentialisme, controverse sur la dialectique*

¹²⁵ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 271.

¹²⁶ tamtéž str. 206.

¹²⁷ tamtéž str. 209.

¹²⁸ Koalice francouzských levicových stran

¹²⁹ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 208

¹³⁰ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 204.

jediné slovo. „¹³¹ Sartre jasně deklaruje své postavení, které se odvíjí z jeho existencialistické filosofie, tedy, že rozhodnutí, které člověk udělá je v dané situaci to nejlepší možné, z čehož se dá vyvodit, že v těchto letech byli Sartrovi postoje odpovídající společenskému a filosofickému proudu, ve kterém se nalézal.

Sartre se obrací k marxismu z pochopitelných důvodů. V těchto letech je ve Francii tento společenský proud skutečně nepřekonatelným postojem a až do Chruščevovy zprávy je jím ovlivněna většina tehdejších západních intelektuálů. Marxismus Sartra přitahoval díky jeho explikační schopnosti, jako filosofická doktrína, nikoliv jako praktická filosofie,¹³² proto si z něj mnohé sám vypůjčuje. Jak píše Ian Birchall, Sartre v tomto období po osvobození Francie ještě nebyl marxista, leč hodně věcí si z marxismu vypůjčuje.¹³³ Už v *Úvahách o židovské otázce* (1946) můžeme číst, že aby se svět zbavil antisemitismu je třeba socialistické revoluce, jelikož antisemitismus se u dělníků jen zřídka kdy vyskytuje.¹³⁴ Existencialismus je zároveň v souladu s marxistickou filosofií, nicméně si zachovává svou autonomii, jelikož je to právě marxismus, který se podle Sartra může jevit jako jediná možná antropologie. Existuje v něm však jistá trhlinka protože se snaží vyloučit člověka. Pokud se mu to podaří, marxismus se zvrhne v nelidskou antropologii. Tohle vyloučení člověka vně marxistické vědění mělo za následek renesanci existencialismu.¹³⁵ Dá se totiž říci, že existencialismus již sám o sobě jistou antropologií je, když řeší otázky člověka.¹³⁶

¹³¹ tamtéž str. 204.

¹³² SIMONT, Juliette. Sartre et l'être-de-classe. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 32.

¹³³ BIRCHALL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 87.

¹³⁴ tamtéž str. 87.-88.

¹³⁵ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 107.-109.

¹³⁶ tamtéž str. 104.

Sartre není dosud marxistou v tomto slova smyslu z toho důvodu, že se nedokáže plně ztotožnit s výroky Engelse a Garaudyho, které považuje jen za dílčí pravdy a jejich charakter má povahu „vědění“, tedy jak je uvedeno výše, chápou své výroky v rámci totality. Vše však má být teprve vybudováno a založeno, tvrdí Sartre, na rozdíl od marxistů, a proto je třeba nalézt metodu.¹³⁷ Tato metoda se bude snažit o postupnou totalizaci vědění a nikoliv o to, dosáhnout konečného vědění. Sartre tedy ve skutečnosti je marxistou. Je ale marxistou proti dominantnímu marxismu, tedy marxismu, jak ho nazývá – „ustanovenému“ a zejména proti stalinismu.¹³⁸ Později uvidíme, že Jean-Paul Sartre zpochybňuje mnohé z marxistické doktríny, především té z ustanoveného marxismu, ale i přímo z úst Marxe, jako například to, že člověk je odrazem sociálně-ekonomické základy, což evidentně popírá jednu z tezí existencialismu, podle níž je člověk tím, kým se sám udělá. Zároveň však Sartre poskytuje novou teorii, která nemůže být jiná, než opět marxistická, ale z pozic její kritiky.

VI. Kritika marxismu

Pokud se Jean-Paul Sartre vymezuje vůči marxismu, vesměs uvádí pouze název – marxismus, není proto vždy lehké určit, zda naráží na kritiku marxismu přímo u Marxe, Stalina či jiného ortodoxního filosofa. Tohoto si můžeme povšimnout již ve spise *Existencialismus je humanismus* v místě, kdy vede polemiku s Pierrem Navillem. Není zde vůbec zřejmé, že Navillova stanoviska spadají do sféry neortodoxního

¹³⁷ tamtéž str. 33.

¹³⁸ CHARBONNIER, Vincent. Sartre et Lukács: des marxismes contradictoire?. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str.164.

marxismu, jak se později ukázalo. Pokud čteme *Existencialismus je humanismus*, můžeme se domnívat, že tento dialog je veden se členem Komunistické strany, jejichž filosofií je marxismus-leninismus. Podobně je také těžké určit se kterým marxismem vlastně Sartre vede dialog v *Kritice dialektického rozumu*. Proto budeme vycházet z toho, že tím marxismem je oficiální doktrína Komunistické strany.¹³⁹ Sartre pro tuto doktrínu vesměs používá termín „ustanovený marxismus“¹⁴⁰, pod kterým myslí marxismus-leninismus. Sartre svoji kritiku ustanoveného marxismu vede z pozic, jak on sám to nazývá, „inauguračního marxismu“¹⁴¹, kterým označuje celé Marxovo dílo, zejména pak *Osmnáctý brumair Ludvíka Bonaparta a Kapitál*.¹⁴² V případě Sovětského svazu se jedná o historické odcizení tohoto inauguračního marxismu. Tato Sartrova kritika marxismu, tedy nespočívá ani tak v kritice marxismu samotného, ustanoveného, jako především v kritice stalinských praktik.¹⁴³

V lednu 1957 Sartre v *Les Temps Modernes* publikoval esej *Stalinův přízrak*, ve které se pokouší o analýzu stalinismu.¹⁴⁴ Tato analýza byla více existencialistická než-li marxistická a je především postojem jež pramení z ukončení paktu Sartre-Komunistická strana. Celé století po Marxovi se marxismus stal, jak po stránce teoretické tak i praktické, pro mnohé odcizený díky ortodoxii dialektického materialismu a stalinismu. „V sovětském systému byl marxismus především překroucený. Tato doktrína rozhodně není německou nebo anglickou filosofií 19. století,

¹³⁹ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 27.

¹⁴⁰ „le marxisme constitué“

¹⁴¹ „le marxisme inaugural“

¹⁴² BAROT, Emmanuel. Entre Marx et l'URSS. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 130.-131.

¹⁴³ tamtéž str. 131.

¹⁴⁴ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*.str. 253

která sloužila k objevení diktátorského systému 20. století. Myslím, že v srdci Sovětského systému je marxismus, který dosud nebyl zvrácený.,¹⁴⁵

Již od roku 1940 považoval Sartre redukcionismus za největší skvrnu stalinismu. Posléze se od roku 1956 angažoval zejména v boji proti tomuto redukcionismu¹⁴⁶, který Komunistická strana stále zastávala, když odmítala přijmout jisté reformy.

Komunistická strana Francie na počátku 60. let patřila k těm nejloajálnějším vůči stalinismu. Dokonce i na XX. kongresu Komunistické strany roku 1956 ve svých příspěvcích citovali Stalina.¹⁴⁷ Celou jednu generaci Komunistická strana Francie se svojí dogmatickou karikaturou marxismu, antidemokratickými praktikami a svou podřízeností vůči Moskvě dominovala francouzské levici. Ve Francii se však marxismus zastavil, stejně jako v SSSR, píše Sartre¹⁴⁸, a strana zažívá regres podobného významu, jaký zažívala během války, kdy mnoho Francouzů stranu opouštělo po sovětsko-německém paktu. Jiná možnost než býti antistalinským komunistou se dále nenabízela protože tradiční Komunistická strana byla zdiskreditovaná na desetiletí.¹⁴⁹ Zůstává otázkou do jaké míry Sartra ovlivnila Chruščevova zpráva; sám však dodává, že nebyla tím impulsem, kvůli kterému se stranou přestal spolupracovat.¹⁵⁰

V noci z 24. na 25. února 1956 Nikita Chruščev, první tajemník Komunistické strany sovětského svazu, zaujal místo delegátů a během

¹⁴⁵ cit. SARTRE, Jean-Paul. CONTAT, Michel. *Autoportrait à 70 ans*. str. 182.

¹⁴⁶ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 278.

¹⁴⁷ tamtéž str. 249.

¹⁴⁸ SARTRE, Jean-Paul, *Situations III*. str. 104.-118.

¹⁴⁹ BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français*. str. 63.

¹⁵⁰ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století..* str. 299.

tří hodin zúčtoval s politikou Josefa Stalina. Když se tato zpráva, která také pojednávalo o existenci pracovních táborů v Sovětském svazu, dostala v červnu 1956 na západ, vyvolalo to obrovský otřes mezi tehdejšími intelektuály. Odhalení koncentračních komplexů v SSSR bylo určitým zlomem. Tento okamžik znamenal mezi západními intelektuály počátek vystřízlivění z marxismu. Nicméně zůstali i ti, se kterými to naprosto nehlo a jedním byl i Sartre. Ten se vyjádřil ve smyslu, že fakta Chruščevovy zprávy byly určeny jen pro interní potřebu a masy nejsou na její přijetí dosud připraveny.¹⁵¹ Mnoho západních intelektuálů opouští své staré pozice. Jedno je jisté - intelektuálové Komunistické strany Francie neuspěli a proto je třeba přenechat místo neomarxistům. Své zkušenosti s ortodoxním marxismem se promítly zejména v *Otázce metody*, která již ukazuje jasnou cestu směřování existencialismu, který se staví na stranu neomarxismu a pouští se do kritiky stávajícího ustanoveného marxismu a praktik v Sovětském svazu.

VII. Druhá kritika marxismu

Marxistická skleróza se začínala postupně objevovat od poloviny 20. let 20. století, tedy od konce kontrarevoluce v Rusku, kde se postupně vyvinul dialektický materialismus sjednocující přírodu tak i historii pod jednotné dialektické zákony.¹⁵² Jak je zřejmé z předchozích kapitol, Sartrovo postavení je v opozici vůči ustanovenému marxismu, který je totalitou jejíž totalizace se zastavila. Jeho stanovisko bylo částečně zřejmé již od roku 1946 ve spise *Materialismus a revoluce*, později vydané v *Situation III*. Jak sám uvádí: „Moje kritika se neobrací na

¹⁵¹ tamtéž

¹⁵² CARBONNIER, Vincent. Sartre et Lukács: des marxismes contradictoires?. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 164.-165.

Marxe, nýbrž na scholastický marxismus takový jakým je v roce 1949, neboli na Marxe skrze stalinský neomarxismus.¹⁵³

Sartre vidí ve stávajícím marxismu zásadní rozkol, který byl způsoben tím, že se teorie a praxe ocitly každá na jiné straně a tak se marxismus jakožto praktická filosofie, která chce změnit svět, zastavil. K tomuto rozkolu došlo především v Sovětském svazu kdy byl marxismus-leninismus postaven do role, ve které se musel stále vyrovnávat s novými výzvami a potýkat se s omyly jenž pro něho byli osudné. Myšlení a praxis musí být mezi sebou neustále propojeny. Myšlení se tedy musí zrodit z praxis a zpětně ji revidovat, znova se k ní vracet a čerpat z ní; toto myšlení nesmí být nahodilé. Tohoto omylu se však dopustili vedoucí strany, kteří si přisvojí právo na interpretaci veškerého dění v zemi a tímto činem v podstatě oddělili teorii a praxis, kdy teorie jasně převládla nad praxis a praxis nemohla již nijak ovlivňovat teorie.

154

K tomuto oddělení došlo díky předpokladu, že by praxis určitým způsobem mohla narušovat oficiální ideologii, případně jí oponovat. Nicméně toto oddělení teorie a praxe znamenalo počátek strnulého vědění; praxe se tak přeměnila v bezzásadovou empirii znásilňující realitu. Tímto faktem, kdy si byrokracie nedokázala již připouštět své vlastní omyly, protože jejich myšlení bylo vzdálené praxis a veškerá jejich rozhodnutí byl činěna ze vzdálených kancelář, se v zemi zrodil absolutní idealismus. Všichni lidé, věci tak byli rázem podřízeni idejím.¹⁵⁵ Jednotlivá fakta se přestávají zkoumat a analýza je podřízena předem svému kýženému výsledku, kdy dochází k falešnému popisu

¹⁵³ cit. SARTRE, Jean-Paul, *Situations III*. str. 135.

¹⁵⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 25.

¹⁵⁵ tamtéž str. 25.

jednotlivých událostí a pokrucování pravdy. Marxistické vědění již není interpretačním schématem, ale stává se totalizovaným věděním, nikoliv totalizujícím. Tedy věčným věděním.¹⁵⁶

V tomto okamžiku marxismus přestal být věděním i přesto, že stále disponuje určitou teoretickou bází, ze které je možno vycházet. Nicméně přestal mít zájem o vědění samotné, což znamená, že se jeho pojmy proměnily v diktát a tak se tato doktrína proměnila ve vědění absolutní. V této fázi se objevuje příležitost pro existencialismus. Existencialismus oproti marxismu, který člověka odstranil, se ho snaží naopak všude zachycovat v jeho běžných situacích.¹⁵⁷ Tomuto člověku však chybí sebeuvědomění jenž je způsobeno absencí principů, které by ospravedlňovali revoluční jednání. Dějiny plynuly, aniž by to někdo zaznamenal, do chvíle než se objevil marxismus jako nejradikálnější doktrína, která osvětlovala dějinné procesy a tak je dokázala zachytit v celé její totalitě. Dle Sartra nastala doba, kdy došlo ke změně a marxismus přestal s člověkem žít v těchto dějinách.¹⁵⁸

Nebylo to tak díky tomu, že by se vyčerpali témata marxismu, naopak, témata dosud vyčerpána nebyla a objevují se stále nová. Marxismus je stále mlád, v podstatě se teprve nedávno začal rozvíjet.¹⁵⁹ „Je nepřekonatelný, jelikož situace, ze které se zrodil, není dosud překonána“. ¹⁶⁰ Proto veškeré myšlení, tak i existencialismus, by se mělo formovat na jeho základech a pokoušet se tak ve zkušenosti odhalovat konkrétní syntezu, které mohou být odhalovány jakožto

¹⁵⁶ tamtéž str. 28.

¹⁵⁷ tamtéž str. 28.

¹⁵⁸ tamtéž str. 29.

¹⁵⁹ tamtéž str. 29.

¹⁶⁰ cit.: tamtéž str. 29.

momenty dialektické totalizace.¹⁶¹ „Pravda je totalizací, která se bez přestání neustále totalizuje.“¹⁶²

Metoda ortodoxního marxismu neusiluje v žádném případě o diferenciaci, odmítá ji protože cílem je asimilace nebo likvidace, což znamená, že jakákoliv myšlenka, která odporuje, není v souladu s ortodoxním marxismem musí být zlikvidována aniž by mohla být připuštěna možnost identifikace. Proto marxista ztrácí čas, jestliže usiluje o pochopení buržoazních myšlenek a spokojí se pouze s konstatováním, že jde o tento styl myšlení, například idealistický, či buržoazní. Samotný Marx, píše Sartre, to dělal dialektickým způsobem a progresivně postupoval od obecného ke konkrétnu, čímž mohou být lidé, jejich práce, vztahy, jak to definoval ve svém dopise Lassalovi, přičemž konkrétno je u Marxe hierarchická totalizace.¹⁶³ Oproti strnulému marxismu se ten živoucí liší především díky tomu, že je heuristický. Konkrétní zkoumání se podrobuje principům a dřívějšímu vědění, jež tak činí svou regulativní funkci.¹⁶⁴ Heuristická nedostatečnost spočívá zejména v absenci prostředků jimiž by dokázala postihnout proces ve kterém se utváří jak člověk, tak i jeho produkt v určitém dějinném okamžiku. Teorie a praxe se ocitly každá na jiné straně a tak se marxismus jakožto praktická filosofie, která chce změnit svět, zastavil a stala se z něj doktrína uzpůsobená jiným principům než těm, které byly definovány samotným Marxem.¹⁶⁵

Příkladem může posloužit druhá sovětská intervence do Maďarska kdy se v podstatě jednalo o sovětskou intervenci vůči demokracii dělnických

¹⁶¹ tamtéž str. 29.

¹⁶² cit. tamtéž str. 30.

¹⁶³ tamtéž str. 40.-41.

¹⁶⁴ tamtéž str. 27.

¹⁶⁵ tamtéž str. 28.

rad.¹⁶⁶ Zde se jasně manifestuje rozpor mezi vůdčími ideologiemi v daných státech, které by měli být jednotné, nikoliv rozdílné. V otázce intervence se tehdejší Komunistická strana Francie postavila na stranu Maďarska a události interpretovala jakožto výraz světového imperialismu, což dokládá, že její nuance nebyly řízeny scholastikou totality, nýbrž totalizujícím zkoumáním ve kterém zvítězil marxistický heuristický princip.¹⁶⁷ Těmito principy by se měla strana řídit neustále, nicméně v následujících letech její směřování nenasvědčovalo tomu, že by mělo dojít k její výrazné reformaci. Marxismus je však stále živou, nepřekonatelnou filosofii naší doby, jak píše Sartre, a proto je třeba, aby se do něj existencialismus svým způsobem integroval a vytvořil v jeho nitru antropologii, která by byla schopna do marxismu integrovat lidský aspekt.

VIII. Nástin existencialistické revize

Od 17. do 20. století existují podle Sartra jen tři velké epochy filosofie, kterými jsou epocha Descarta a Locka, Kantova a Hegelova a nakonec ta Marxova. Tyto tři se stali podhoubím pro vznik všech jednotlivých, byli vůdčími v každém období a zároveň nepřekročitelnými; představovali vši totalizaci vědění. Společně s těmito myšlenkami se mění i metody, které se musí adaptovat na nové předměty poznávání. Pokud vnitřní pohyb, který udržuje filosofii při životě, odumře nebo pokud se ocitne v krizi, je třeba ji v prvním případě zamítnout; pokud je však filosofie v krizi, jedná se zároveň i o krizi sociální a její strnulost je brzdí a způsobují rozkol ve společnosti. Revize již není možná a to, co bychom nazývali revizí, by

¹⁶⁶ tamtéž str. 26

¹⁶⁷ tamtéž str. 28.

byla pouhá idealistická mystifikace; v tomto případě nastává boj. V tomto období se objevují určití lidé, jež přicházejí po konci zlaté epochy a snaží se ještě zachránit to, co zbylo ze staré filosofie a revidovat systém pomocí nových metod; není žádoucí je zvat filosofy, nýbrž ideology. Stejně tak Sartre nazývá svůj existencialismus, tedy ideologii. Byl to dle jeho slov parazitní systém, který žil na okraji vědění, nyní je však třeba se do něho integrovat a utvořit tak v nitru marxismu existencialistickou enklávu.¹⁶⁸

Zdá se, že Garaudyho pobídku k akci si nakonec existencialismus vzal k srdci, implementoval do sebe principy revolučního marxismu a pokusil se o obnovu marxistických principů na které sám statický totalitární marxismus již zapomněl. Jak jsme již zmínili, od roku 1946 Sartre zamýšlí očistit marxismus od materialistické ontologie, tedy dialektiky přírody jak jí chápe Engels. Jeho pozornost se tak pozvolna přesouvá od problému samotného bytí k problémům sociologie, které odpovídají požadavkům revize marxismu.¹⁶⁹ Nebylo by jistě žádným problémem začlenit sociologii do marxismu. Sociologie by tak působila jakožto disciplína, která brání redukovatelnosti v sociální sféře, znovu by se zapojila do pohybu historické totalizace.¹⁷⁰ Tuto chvíli bychom mohli nazvat dalším sartrovským zlomem v němž se postupně starý existencialismus *Bytí a nicoty* během 15. let pokusil přetransformovat v antropologii marxismu a stát se tak základem pro revoluční akci.¹⁷¹

V době, kdy se *Kritika* objevila, o ní Sartre tvrdí, že již 15.let hledal něco, co by bylo schopno dát antropologii politické základy¹⁷², což

¹⁶⁸ tamtéž str. 17-18

¹⁶⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Marxismus a existencialismus* – doslov str. 157.

¹⁷⁰ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 58.-59.

¹⁷¹ SARTRE, Jean-Paul. *Marxismus a existencialismus* – doslov 157.

¹⁷² COHEN-SOLAL, Annie, *Sartre 1905-1980*. str. 630.

znamená vzkřísit marxistickou antropologii. Zdá se, že Jean-Paul Sartre objevil společně s marxismem i podstatu společenského života, jehož problémy rozpracovává ve svém druhém největším díle, *Kritice dialektického rozumu*. Nejedná se zde o kritiku marxismu v původním významu slova „kritika“, ale slovo má stejné konotace jako Kantova *Kritika čistého rozumu*, tedy v tomto případě jde Sartrovi o vymezení toho, čím je dialektický rozum, osvětlit jeho význam a jakou úlohu představuje v dějinách, tak i v koncepci této knihy.

Sartre zde nezamýšlí vytvořit nějakou rekonstrukci marxismu, tak, jak se o to snažil například Lukács. Jde mu především o znovuoživení potenciálu inauguračního marxismu. V tomto spočívá Sartrova existencialistická revize marxismu.¹⁷³ Jedna z prvních verzí tohoto spisu se objevila v jedné Polské revue, která byla později přetištěna v Les Temps Modernes a nakonec byla roku 1960 součástí *Kritiky* jako *Otázka metody*¹⁷⁴, která je na rozdíl od sedmiset stránkového zbytku *Kritiky*, přeložena do češtiny s názvem *Existencialismus či marxismus*. Již v průběhu 50. let se vedla debata o marxismu v níž jako dva hlavní aktéři vystupují Jean-Paul Sartre a Louis Althusser. Otázkou bylo, zda je potřeba revidovat marxismus. Marxismus se stal sklerotickou doktrínou plnou dogmat jež sterilizovala skutečné bohatství Marxových myšlenek. Sartre, jak je vidět, věnoval svůj výzkum antropologii na poli humanitních věd a filosofie, zatímco Althusser byl proti humanismu a antropologii; rozlišoval mezi raným a pozdním Marxem. Prvním, který byl do značné míry ovlivněn hegelovským idealismem a pozdním Marxem, kterého charakterizují spisy vydané po roce 1845 v nichž můžeme nalézt kritiku liberálního a racionálního humanismu. Jak Sartrův humanismus,

¹⁷³ CHARBONNIER, Vincent. Sartre et Lukács: des marxismes contradictoires?. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 171

¹⁷⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Marxismus a existencialismus. doslov-* . str. 157.

tak i Althusserův antihumanismus se tak pokoušejí o aktualizaci myšlenek původního Marxe v průběhu 60. let.¹⁷⁵

Od roku 1957 dospěl Sartre k tomu, že existencialismus, který bránil proti Komunistické straně v průběhu 12. let po osvobození Francie, byl pouze parazitní systém jenž přežíval na okraji vědění a teď se do něho musí integrovat. *Kritika* tedy představuje určité vymezení jeho pozic po roce 1956, kdy se odloučil od Komunistické strany, tedy od jeho spisu *Komunisté a mír*, a doby, kdy jezdil, jakožto vyslanec Komunistické strany, navštěvovat Sovětský svaz, který již v úvodu svého druhého největšího díla obviňuje z imperialismu.¹⁷⁶

Hned na začátku Sartre píše, že v dějinách existují jen jednotlivé filosofie. Za jistých okolností, které se dají přesně vymezit, vzniká určitá filosofie jakožto výraz společenského pohybu. Během etapy dějin se však v každé epoše může utvořit jen jedna dominantní filosofie, jež dokáže postihnout potřeby společnosti a ukazuje se tak jako jediná vládnoucí a účinná, pomocí níž určitá třída, která je v tomto období na vzestupu, dosahuje svého sebeuvědomění. V období merkantilismu je to třída obchodníků a bankéřů a v časech industrializace to jsou zase inženýři a vědci; v jednom období je touto filosofií vzestupu kartesianismu, v druhé je jí kantismus. Tato filosofie se dá vyjádřit jako totalizace všeho vědění v tomto období, jelikož je odrazem postojů a techniky dané epochy. Později však toto vědění bude zpochybněno zase novou filosofií, v níž se budou odrážet opět nové postoje a názory jiné společnosti; tímto způsobem se etabluje jiný vůdčí směr.¹⁷⁷ V této části je jasně znát tón historického materialismu, který Sartre bez

¹⁷⁵ YAZBEK, André. Sartre et Althusser: Le marxisme est-il un humanisme?. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 179.-180

¹⁷⁶ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 15.

¹⁷⁷ tamtéž str. 15.

výjimky přejímá. Filosofii tedy můžeme charakterizovat jako metodu bádání a objasnění; veškeré výsledky v tomto směru odpovídají jistotám, které si s sebou tato vládnoucí třída nese.¹⁷⁸ „Tato metoda je sociální a politickou zbraní“¹⁷⁹, což znamená, že odpovídá potřebám třídy, jež je na vzestupu a napomáhá tak pokoření staré třídy, která není schopna pod svá křídla zahrnout novou třídu, jejíž metoda starou třídu zpochybňuje. Další filosofická epocha může následovat až když dojde ke změně společenského klimatu díky praxis; tato filosofie zůstává účinná pokud praxis, která ji zplodila zůstává nadále živá.¹⁸⁰

Samotný termín praxis v *Kritice* označuje lidskou činnost v socio-ekonomickém rámci pomocí níž subjekt, čímž mohou být jak osoby tak i jednající skupiny, přetváří dané materiální podmínky až k danému cíli, který je definován projektem subjektu. Praxis je formou totalizace jelikož je to pouze subjekt, který může přetvářet své materiální podmínky svým svobodným projektem a tak totalizovat, jakoby ve smyslu určité dočasné kumulace, poznatky vědění, manifestující se například ve formě určité filosofické doktríny. Touto praxis by se ve svém materiálním kontextu dala nazvat také jakákoliv práce a v *Kritice* má obdobnou roli, kterou Sartre přisuzoval „bytí pro sebe“ v *Bytí a nicotě*, tedy ve smyslu jak „bytí pro sebe“ realizuje svou svobodnou existenci; nyní subjekt jakoby realizuje svou existenci prostřednictvím praxis, tedy praxis je materialistická interpretace existence, protože pomocí ní subjekt získává své bytí.¹⁸¹ – „Tedy filosofie zůstává účinnou dokud stále přetrvává praxis, která ji zplodila, nese a která ji objasňuje.“¹⁸² Ta se však může měnit, což například dosvědčuje fakt, kdy původně karteziánskou myšlenkou rozumu se v 18. století inspirovali Holbach, Helvetius,

¹⁷⁸ tamtéž str. 16.

¹⁷⁹ cit.: tamtéž str. 16.

¹⁸⁰ tamtéž str. 16.

¹⁸¹ CABESTAN, Philippe. TOMES, Arnaud. *Le vocabulaire de Sartre*. str. 46.

¹⁸² cit.: SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 16.

Diderot, kteří následně z pozic mechanistického materialismu založili samotnou kritiku karteziánství.¹⁸³

Dnešnímu marxismu především chybí smysl pro to, čím je člověk. Přičemž nepoužívá nic víc, než je pavlovská psychologie. Určení lidského života připisuje pouhé náhodě. Podle existencialismu by však tato náhoda měla být redukována na minimum. Podle tohoto principu nahodilosti, byl například Napoleon pouze nahodilá postava. Existencialismus se však snaží vysvětlit, že Napoleon nebyl pouhou nahodilostí dějin, která se může kdykoliv a kdekoliv rázem objevit, nýbrž, že tato postava byla produktem své doby, což znamená, že jde o totalizaci v níž buržoazie, jejíž cílem bylo nakonec zamezit revoluci tak, jak se vyvíjela, a jakoby „vytvořit“ si tak sama tuto postavu k vlastním cílům. Existencialismu jde tedy o vybudování určité sféry pro člověka.¹⁸⁴ Aby existencialismus redukoval „náhody“ výskytu nějaké postavy v dějinách, nebo nějaké události, užívá k tomu metodu, jež nazývá metodou progresivně-regresivní. Progresivně-regresivní metoda byla Sartrem definována v *Diskuzi o metodě* a slouží k pochopení individua a jeho projektů v dějinách. Marxistická metoda, je na rozdíl od té existencialistické, pouze progresivní. Ta je podle Sartra nebezpečná ze dvou důvodů. Ten první je, že pomocí ní líní marxisté konstruují apriorně reálno a podle té druhé politikové dokazují, že to, co se stalo se stát nutně muselo. Aby ozřejmil svrchovaný charakter dialektiky, měl Sartre potřebu zamítnout existenci dialektiky v přírodě kvůli jejímu charakteru dogmatické metafyziky. Stejně tak bylo třeba vyžadovat, aby se ověřovala platnost každého dialektického zákona výzkumem a aplikací. Marxistická progresivní metoda však nedokáže nic odhalit, což dokládá podle Sartra skutečnost, že vždy najdou to, co chtějí nalézt. Existencialistická progresivně-regresivní metoda přináší nové poznatky,

¹⁸³ tamtéž str. 16.

¹⁸⁴ tamtéž str. 58.-59.

je heuristická a zařazuje člověka opět do soukolí jeho vztahů. Její požadavky kladou důraz na to, aby vyjasnili struktury společnosti, konflikty v ní i její hluboké rozpory. Existencialismus vychází z materiální produkce a končí u občanů, státu a ideologie.¹⁸⁵

Každý člověk vrhá své projekty do sféry možností aby se tak pokusil uniknout protikladu své existence, tedy tomu čím nechce být. Tyto protiklady každý člověk teprve odhaluje a tyto protiklady následně člověka pobízejí k novým vzorcům chování. Tímto způsobem člověk neustále překračuje svou třídu. Realizace této možnosti vede k vytváření produktu ve světě a je proto jeho objektivací.¹⁸⁶ Tak se například rozvíjí i podnikatel, když realizuje svou existenci na základě svých protikladů. V reálné situaci to může být například boj proti rovné dani nebo odmítání solidarity. Člověk pozoruje sebe sama ve světě, který byl stvořen člověkem, nicméně se v něm nepoznává. Sebeodcizení z tohoto světa již nejde odstranit pomocí žádných dialektických kouzel, jedná se o skutečné dějiny, nikoliv o pouhé koncepty.¹⁸⁷ „Ve společenské produkci lidé vstupují do nutných vztahů, jež nejsou závislé na jejich vůli. Tyto výrobní vztahy odpovídají stupni rozvoje, jež určují jejich materiální výrobní síly. Dohromady tyto výrobní vztahy utvářejí reálnou základnu nad kterou se pozvedá právní a politická nástavba jež reflektuje formy společenského uvědomění.“¹⁸⁸ Existencialismus dále bez výhrad přijímá Marxův princip, ke kterému se dopracoval na základě studia francouzské revoluce. - „Výrobní síly na určitém stupni svého rozvoje se dostávají do konfliktu s výrobními vztahy a tu pak začíná revoluční období“.¹⁸⁹ Během Francouzské revoluce tak například vznikl konflikt mezi buržoazií a šlechtou, ve kterém si buržoazie uvědomovala

¹⁸⁵ tamtéž str. 86.

¹⁸⁶ tamtéž str. 69.

¹⁸⁷ tamtéž str. 20

¹⁸⁸ cit.: tamtéž., Marx – Ke kritice politické ekonomie

¹⁸⁹ cit.: tamtéž str. 77.

své postavení. Tato buržoazní třída se dostala do pozice, kdy měla na své straně všechny technické postupy, nástroje a všechny odborníky. Základním projektem, ze kterého vyvstává jasné východisko je, že lid trpěl nedostatkem potravin; to byla zásadní pohnutka. Projektem pak byl požadavek na zlepšení hmotné situace jež je revoluční za předpokladu, že by se našli nástroje skrze ně lze již provádět určitá forma politiky. Třetí stav, neboli „lidová fronta, jak ji nazývá historik Georges Lefebvre, byl spjatý se soukromým vlastnictvím, které se mělo následně stát závazkem. Proti nim v podobě výrobních vztahů stojí král jež de facto vlastní celou zem. Lékem na zlepšení hmotné situace má být neomezená svobody výroby a obchodu, která následně povede k výrobě nadbytků.¹⁹⁰

V současnosti výrobní síly vstupují do konfliktu s výrobními vztahy, tvůrčí práce se tak stává odcizenou a člověk již nepoznává výstupy své vlastní práce a tak mu jeho námaha přijde jako nepřátelská síla. Výsledkem tohoto konfliktu je sebeodcizení. Aby se lidé zbavili odcizení a jejich práce se stala čistou objektivací jich samých, je třeba materiální práce a revoluční praxe (praxis).¹⁹¹ Marx, jak poznamenává Sartre, tak zdůrazňuje, stejně tak jako existencialismus, primát jednání (práce a praxis) nad věděním, přičemž lidské činy nemohou být redukovány pro potřebu života a reprodukce; toto poznání nelze zaměnit s vyprázdněnou subjektivitou maloměšťáctví. V centru Marxova zájmu stojí především člověk, který je definován svými potřebami a materiálními podmínkami své existence, což lze vyjádřit bojem proti věcem a bojem proti jiným.¹⁹² V existencialismu je pochopitelně v centru zájmu také člověk . „Rozervanost kolektivity, která je drcena svými potřebami a ovládána způsobem výroby, plodí antagonismy mezi individui, z nichž se

¹⁹⁰ tamtéž str. 79.-79.

¹⁹¹ cit.: tamtéž str. 20.

¹⁹² tamtéž str. 21.

společnost skládá. Abstraktní vztahy věcí mezi sebou, věčné vztahy mezi zbožím a penězi apod. zakrývají a podmiňují přímé vztahy lidí mezi sebou. Technické vybavení, oběh zboží apod. determinují proto hospodářské a sociální dění. Bez těchto zásad by nebylo možno dějiny racionálně pochopit. Bez živých lidí nebylo by však dějin. Předmětem existencialismu – poněvadž marxisté tu selhali – je právě jednotlivý člověk ve společenské sféře, ve své třídě uprostřed kolektivních předmětů a mezi jinými jednotlivci, tedy odcizené zvěcněné a mystifikované individuum, jakým ho formovala dělba práce a vykořisťování a které bojuje proti odcizení pomocí zfalšovaných prostředků a všemu navzdory trpělivě získává půdu. Dialektická totalizace musí přece zahrnout činy, vášně, práci a potřeby stejně jako hospodářské kategorie, ale současně musí vrátit jednajícího člověka i událost na správné místo dějinného celku, definovat je vztahem k cíli, k němuž dění směřuje, a určit přesný smysl přítomnosti takové, jaká je.“¹⁹³

V nitru marxismus se nalézá určité vakuum, píše Sartre, jež právě vzniklo absencí jakékoliv antropologie. Pokud se tak vytratí úsilí o totalizaci, nebude realizován pohyb, sociologická fakta se tak nestanou nikdy „vědění“.¹⁹⁴ Totalizace je dějinným pochodem. Je to především teoreticko-praktické úsilí o zařazení skupiny, činu, události a člověka do dějinného rámce.¹⁹⁵ Tedy například zařadit, jak již bylo zmíněno, Napoleona do své doby, najít příčiny jež tuto postavu stvořily, tedy příčiny sociologického rázu. Sociologie je tak jakýmsi provizorním momentem historické totalizace, jelikož díky svým pomocným metodám, jakými jsou například ankety, testy a statistiky, dovede odhalovat vztahy mezi lidmi, skupinami lidí a materiálními podmínkami jejich života, mezi

¹⁹³ cit.: tamtéž str. 85.-86.

¹⁹⁴ tamtéž str. 58.-59.

¹⁹⁵ tamtéž str. 73.

vztahy lidí a vztahy výrobními. Skupina poznává sebe samu skrze individuum a propůjčuje jednotlivcům, kteří ji tvoří a jež stvořila, svoji účinnost. Osobitost každé skupiny je vyjádřen způsobem prožívání obecná, jež jí propůjčuje hlas, tělo i vzezření vůdců.¹⁹⁶ Prostřednictvím totalizace lze například vnímat „filosofii jako proces nestálého sjednocování, syntetizování a spojování minulého s přítomným. Marxistický dogmatismus chápe filosofii jako totalitu, uzavřený hodnotový celek jež zná cíl, totalizace jako proces určuje vývoj samotného bytí a její poznávací hodnota je dána teprve tehdy, pokud se ve svém předmětu realizuje.“¹⁹⁷ Je třeba přiznat člověku, aby svou prací a aktivitou překračoval sebe sama a tak v reálnu zakotvit totalizační pohyb. Dialektiku jakožto výsledek střetávajících se projektů je proto nutno hledat v sepětí konkrétních lidí s přírodou a ve vztazích mezi lidmi.¹⁹⁸

Všichni lidé jsou na úrovni politicko-společenských struktur podmíněni lidskými vztahy, nicméně tato podmíněnost není odrazem rozporů mezi výrobními silami a výrobními vztahy. Každý jedinec náleží určitým skupinám a je schopen poznat svou podmíněnost, kterou může být například podmíněnost vůči skupině v místě bydliště nebo podmíněnost vůči skupině v místě svého pracoviště. Vliv těchto skupin si může odporovat, což znamená, že zájmy jedné skupiny se mohou lišit od zájmu druhé, tedy zájmy skupiny v místě kde jedinec bydlí tak mohou být odlišné od těch v místě svého pracoviště, tedy výrobní skupiny. Na druhé straně, jak uvádí Sartre, může existovat ještě další zájmová skupina, například podnikatelé, jež vytváří prostředí, ve kterém se jedna skupina vzdaluje té druhé, tedy, vezměme si například člověka, který tíhne ke skupině odborářů, skupina, jež pak vytvářejí podnikatelé tak má

¹⁹⁶ tamtéž str. 84.

¹⁹⁷ cit.: NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sartra*. str. 63.

¹⁹⁸ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 49.- 50.

za cíl tohoto člověka od skupiny odborářů vzdalovat, nebo ho odrazovat od politického života.¹⁹⁹ Například v Annecy, jak uvádí Sartre, dle statistik, rozvoj industrializace způsobil, že členové dělnických skupin se snadněji dostávají do kontaktu s kulturními, televizními a sportovními kluby, což však není na škodu jelikož zvyšují kulturní úroveň těchto členů, nicméně toto prolnutí je z hlediska osvobození proletariátu zřejmě překážkou. Ukazuje se tak například, že nejžádanějšími knihami dělníků, jsou buržoazním bestsellery. Pokud se na tento fakt podíváme podrobněji, ukazuje se, že vztah mezi jednou skupinou, může vytvářet clonu mezi skupinou druhou, což znamená, že tato clona jasně narušuje zájmy dané třídy. Ukazuje se tak, že jednotlivá osoba je podmíněna lidskými vztahy.²⁰⁰ Jak plyne z výše uvedeného, skupina nikdy nebude odpovídat žádné metafyzické definici, či metafyzické existenci. Existencialismus souhlasí s marxismem, když tvrdí, že jsou jen lidé a reálné vztahy mezi lidmi.²⁰¹ „Z tohoto hlediska není skupina nic jiného, než mnohost vztahů a vztahů mezi těmito vztahy.“²⁰²

Nicméně lidé si často neuvědomují důsledky činů, jež dělají, a reálný dosah jim tak často uniká nehledě na to, že totalizační dosah Nemesí v žádném případě korespondovat s požadovaným cílem lidské akce. Člověk vytvářející si své vlastní dějiny se v dějinách zejména objektivuje, odcizuje a dějiny se mohou jevit jako cizí síla, jelikož v nich mnohdy nedokáží rozpoznat vlastní záměry. Možná právě proto marxismus 19. století usiloval o to, aby dělnické hnutí ovládlo dějiny díky tomu, že rozpozná kapitalistický proces v jeho dosahu a dějiny tak nakonec vyústí v závěr, ve kterém dostanou pro tuto třídu smysl, což znamená, že proletariát dojde k sebeuvědomění.²⁰³ „Dějiny v celé jejich

¹⁹⁹ tamtéž str. 49.- 50.

²⁰⁰ tamtéž str. 50.

²⁰¹ tamtéž str. 54.-55.

²⁰² cit.: tamtéž str. 55.

²⁰³ tamtéž str. 61.-62

významové mnohosti lze odhalit a postihnout tak, jak jsou samy pro sebe jen na pozadí budoucí totalizace, jako funkci takové totalizace a v kontradikci s ní. Je našim teoretickým a praktickým úkolem blížit se každým dnem této totalizaci. Všecko je ještě v temnotě a vzdor tomu je již všecko v jasném světle, protože abychom se omezili na teoretickou sféru disponujeme již prostředky i použitelnou metodou. Naše historická úloha v tomto polyvalentním světě spočívá v tom, abychom uspěli okamžik, kdy dějiny budou mít už jen jediný smysl a budou směřovat k tomu, aby se rozplynuly v konkrétních lidech, kteří je společně vytvářejí.²⁰⁴

Jak již bylo zmíněno, v marxismu je člověk odrazem sociálně-ekonomické základny, která ho determinuje; nicméně Engels píše – „Lidé si dělají své dějiny sami, ale v daném prostředí, které je determinuje“.²⁰⁵ Což lze interpretovat různými způsoby. Marxismus si však vybral, zdá se, tu pro něj nejpříjemnější možnost, tedy že člověk je determinovaný, pasivní produkt daný hospodářskými podmínkami. Podobně člověka pojímá Marx, podle něhož je „společenský pohyb přírodně historický proces, řízený zákony, které nejen nezávisí na vůli, vědomí a úmyslech lidí, nýbrž naopak samy jejich vůli, vědomí a úmysly určují.“²⁰⁶ což tak dokazuje, že marxismus skutečně lidem nepřisuzuje žádný podíl na aktivním jednání. Nicméně dějiny si tvoří lidé sami, což znamená, že určitý aktivní podíl intervence v dějinách je možný.²⁰⁷ V existencialistické revizi marxismu nelze pochopitelně připustit, aby byl člověk pouhým odrazem sociálně ekonomické základny. V tomto bodě se existencialismus a marxismus rozcházejí. Dle principů existencialismu, je člověk takovým, jakým se sám udělá, je bytím pro sebe, které projektuje své bytí skrze bytí v sobě, kterého však nemůže dosáhnout.

²⁰⁴ cit.: tamtéž str. 63. citováno dle překladu Oldřicha Kuby

²⁰⁵ cit.: MARX, K. ENGELS, B. *Dopisy o Kapitálu*. Praha: 1957, str. 358.

²⁰⁶ cit.: MARX, K. *Kapitál I*, Praha 1953, str. 29.

²⁰⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 60.-61.

Tento v podstatě základní princip nepřestává platit. Bytí pro sebe, jak již bylo zmíněno, je u pozdního Sartra praxis, neboli prací, lidským jednáním

Praxis je formou totalizace jelikož je to pouze subjekt, který může přetvářet své materiální podmínky svým svobodným projektem a tak věci totalizovat. Je však třeba nejprve poznat výchozí podmínky totalizace a k poznání těchto podmínek má sloužit tzv. dialektický rozum, jež poznává všechny unifikace, které probíhají v totalizaci, která je dějinným pohybem, na rozdíl od totality, ve které dosáhla společnost domnělého konečného vědění.²⁰⁸

Jean-Paul Sartre ve své *Kritice dialektického rozumu* činí distinkci mezi tzv. pozitivistickým, tedy analytickým rozumem, který používají přírodní vědy a dialektickým rozumem jež slouží k odhalování zákonitostí na poli sociologie.²⁰⁹ Dialektický rozum nachází svůj zdroj v lidské praxis jelikož člověk je ze své podstaty dialektický tvor protože na poli ontologie se díky němu objevuje spor, negace a negace negace.²¹⁰ Dialektika je živou logikou akce.²¹¹ Dialektický rozum dává smysl všem formám totalizace, formování a procesům, což znamená že činí pochopitelné sjednocování myšlenek, dějinných aktů apod. v dějinách, tedy díky němu lze poznat smysl dané totalizace či úmysl těch, co provádějí totalizaci, vliv praxis a dialektiku akce. Stává se tedy rozumem praktickým vůči rozumu analytickému, který je mimo subjekt a je používán zejména ve vědách. Požadavek dialektického rozumu se u Sartra objevil jakožto požadavek racionality v lidském prostředí. Analytická racionalita není

²⁰⁸ CABESTAN, Philippe. TOMES, Arnaud. *Le vocabulaire de Sartre*. – heslo Totalisation

²⁰⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Marxismus a existencialismus*. doslov str. 159.

²¹⁰ http://www.marxau21.fr/index.php?option=com_content&view=article&id=68:intelligibilite-de-lhistoire&catid=34:sartre&Itemid=54 21.4.2012

²¹¹ WORMSER, Gérard. *Sartre*. str. 91.

vskutku dostatečná, jelikož se spokojí s konstatováním, že je to tak a ne jinak; pozná zákony přírody, ale není schopna vysvětlit proč jsou tyto zákony a ne jiné; nutnost svých zákonu je nahodilou nutností. Naopak dialektický rozum je úplná racionalita, jelikož dává důvody svým vlastním důvodům, tedy zakládá se sám na sobě, což ospravedlňuje projekt *Kritiky dialektického rozumu*. Pokud dialektický rozum existuje dá se však uplatnit pouze na konkrétním poli dějin, nikoliv jinde, tedy jedná-li se o přírodu je odvrácen do iracionality nebo je případem čisté nahodilosti.²¹² Dá se tedy říci, že dialektický rozum nám může osvětlit, proč lidé v dějinách dělají to, co dělají, jedná-li se pochopitelně o větší události na poli dějin. Ozřejmit tak samotnou dialektiku akce.

Závěr

V Sartrově době je to marxismus, který je postižen sklerózou a tak se dialektický materialismus postupně stává dogmatickou metafyzikou, která není verifikovatelná. V opozici vůči dialektickému materialismu je historický materialismus, který Sartre nazývá skutečným marxismem, který musí být ovšem chápán jako jednání jedněch vůči druhým lidem ve světě.²¹³

Sartrovým cílem není marxismus vyvracet nebo ho dokonce překonat svým existencialismem; jeho snahou je do něj integrovat člověka a objevit v něm jakoby antropologický prvek uvnitř samotného marxismu,

²¹² CABESTAN, Philippe. TOMES, Arnaud. *Le vocabulaire de Sartre. Heslo – Raison (dialectique)*

²¹³ LACROIX, Jean. Jean-Paul Sartre a „Kritika dialektického rozumu“ In: *Filosofický časopis* 4. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2001. str. 623.-627.

který s sebou přinese i svobodu. Snaží se přitom o studium lidského jednání a jako nástroj k tomu slouží dialektická metoda, která má za cíl odkrývat základní struktury praxis, nesmí se však jednat o konstrukci totality z jejich částí, jak to dělá klasický ustanovený marxismus, nýbrž o totalizaci samotnou, která stále probíhá a nepřestává nikdy probíhat. Cílem *Kritiky dialektického rozumu* není tedy historická rekonstrukce určitých dějinných konceptů, jež by ústila do jakési filosofie dějin, ale principy, jež napomáhají porozumět dějinám, tedy regresivní metodou objasnit abstraktní struktury historické racionality, které ve větší, či menší míře, musí být součástí každé historické interpretace, pomocí níž chápeme dějiny. Každé individuální jednání v sobě zahrnuje dialektické struktury které následně mohou ozřejmit historickou dialektiku. *Kritika dialektického rozumu* tak především usiluje o založení inteligibility jejímž předmětem je člověk ve svém sociálním prostředí, který naplňuje své touhy a uspokojuje nedostatky svou prací, tedy praxis.²¹⁴

Kritika dialektického rozumu je především projektem kritické dialektiky, v němž za pomoci pojmů totality a totalizace a pojetí individuální praxis se Sartre pokouší vypracovat svou antropologii v níž podstatnou úlohu budou hrát společenské skupiny. Marxistická teorie poznání a ontologie má značné nedostatky a proto se Sartre pokouší ve své revizi historického materialismu uplatnit závěry z *Bytí a nicoty*, jež jsou v podstatě i závěry a nedovršené koncepce z díla *Existencialismus je humanismus*.²¹⁵

²¹⁴ tamtéž

²¹⁵ SARTRE, Jean-Paul. *Marxismus a existencialismus*. doslov str. 159.

Dá se říci, že existencialismus se v podstatě staví proti negativitě marxistických zkoumání v nichž bude pokračovat tak dlouho, dokud marxismus bude sklerotickou filosofií zakládající své vědění na dogmatické metafyzice, tedy dialektice přírody. Poznání marxismu musí být založeno na existenci člověka, tedy sledovat člověka v jeho projektu. Existencialismus byl dosud jen fragmentem na okraji vědění,²¹⁶ „ avšak od chvíle, kdy marxismus začlení lidskou dimenzi, tj. existenciální projekt, do svého výzkumu a učiní z něho fundament antropologického vědění, nebude mít existencialismus už žádné existenciální oprávnění. Pak už bude vstřebán, překročen a uchován totalizujícím pohybem filosofie a přestane být speciálním odvětvím výzkumu, protože se stane základem jakéhokoli zkoumání.“²¹⁷

V době, kdy Jean-Paul Sartre píše svou *Kritiku dialektického rozumu* nejsou speciální vědy ještě na takové úrovni, aby vůbec dokázali jistou speciální metodou zachytit o co se Sartre snaží; na danou otázku „proč“ však nebudou schopny zřejmě odpovědět nikdy, jelikož na tyto otázky se snaží odpovídat zejména filosofie. Analytická racionalita k explikaci těchto procesů dnes již snad má co říci, nicméně v 50. a 60. letech byly její možnosti značně omezené. V době, kdy byla *Kritika* vydána se nesečkala s velkým ohlasem, protože to, o co usilovala bylo v zápětí vystřídáno novými filosofickými proudy. Dnes je *Kritika dialektického rozumu* odsouzena k zapomnění a je zmiňována některými autory pouze v souvislosti s poklesem Sartrovi filosofie; například v knize Alaina Renauda s názvem *Sartre poslední filosof*, nenajdeme o pozdním Sartrovi zhola nic; Sartre pro něj končí *Bytím a nicotou*. V knize Bernarda-Henri Léviho, který se pozdnímu Sartrovi také věnuje, je pozdní Sartre zobrazován jako autor, jež se z filosofa bytí a svobody zvrhnul ke komunismu a totalitarismu. Lévi vidí v *Kritice dialektického*

²¹⁶ SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 110

²¹⁷ cit.: tamtéž str. 111.

rozumu zejména popření raného Sartra, filosofa *Nevolnosti a Bytí a nicoty*, tedy filosofa podnětného pesimismu až k optimistovi. Podle Julietty Simont tomu tak není. Podle ní, je tento obraz, který Lévi zobrazuje špatný a *Kritika dialektického rozumu* představuje velmi dlouhou fenomenologii dějin a společnosti.²¹⁸ Dle jiných je zase Sartrův pokus slučovat marxismus a existencialismus snaha, která skončila ztroskotáním a Sartre ve svém pozdním díle hledá sympatie k marxismu až zpětně.²¹⁹ Zda Sartre hledá zpětně své kořeny se nedá objektivně posoudit, jedno je však jisté, že jeho pozdní dílo má ve světě filosofie své nezcizitelné místo nevyjímaje faktu, že bylo inspirací pro jiné, kteří pokračovali v jeho stopách ať už cestou neomarxismu, nebo se nechali inspirovat jeho myšlenkami angažovanosti jako například Bernard-Henri Lévi.

Sartre byl bezesporu vzorem angažovaného intelektuála až do své smrti. Zasazoval se o svobodu kolonií, jak tomu bylo v případě Alžírka, byl přítomen Russelovu tribunálu, navštívil Sovětský svaz, Kubu, Čínu, odmítnul Nobelovu cenu a byl symbolem Května 68. Býti intelektuálem podle něj znamenalo vyjadřovat se k veřejným věcem a tímto způsobem věci měnit, nikoli je pouze popisovat.²²⁰ Jde přeci podle Marxe o to, aby filosofové právě svět měnili. Typ angažovanosti může záviset na daném období, dle Sartra pokud Marx chtěl udělat revoluci musel nejprve napsat Komunistický manifest, o toho se odvíjí jeho filosofie. Komunistický manifest není pouhým popularizováním jeho filosofie, je to zbraň, akt angažovanosti.²²¹ Tímto Sartre překroutil Marxovu filosofii, když o ní prohlásil, že ji definoval až teprve když ji angažoval; nebyla to

²¹⁸ http://www.marxau21.fr/index.php?option=com_content&view=article&id=68:lintelligibilite-de-lhistoire&catid=34:sartre&Itemid=54 21.4.2012

²¹⁹ NOVOZÁMSKÁ, Jana. Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sartra. str. 39.

²²⁰ <http://leportique.revues.org/index381.html> : Patrick Wagner , « La notion d'intellectuel engagé chez Sartre », *Le Portique* [En ligne], Archives des Cahiers de la recherche, Cahier 1 2003, 29. 4. 20012

²²¹ SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme*. str. 105.

angažovanost, ale politická aktivita, která dělá jeho filosofii takovou jaká je.²²² Vliv existencialismu je nesporný již od jeho uvedení v období těsně po válce, kdy se uprostřed otřesené společnosti rodí nový humanismus, a neztrácel vliv až do 60. let, kdy je postupně rozpuštěn v nástupu nově se rodícího strukturalismu.

Během 60. let nastupuje scéna Lévi-Strausse, Lacana, Althussera a Foucaulta, kteří jako základ pro svou metodu vycházejí z poznatků etnografie, lingvistiky a psychoanalýzy, kterým se autor *Kritiky dialektického rozumu* vyhnul.²²³ Pro novou generaci, která vstoupila na politickou scénu v šedesátých letech, měl však Sartre podstatný vliv. Ústředním tématem u něj byla angažovanost, osobní zodpovědnost, boj proti imperialismu; pro tuto generaci byl Sartre inspirační zdroj, pro ty, jež chtěli opět objevit revoluční politiku. *Kritika dialektického rozumu* byla především o tom, jak kriticky porozumět dějinám jakožto aktivní subjekt historie. Tyto snahy jsou však v 60. letech zcela mimo hlavní proud.²²⁴ Vliv marxismu na konci 60. let upadá, vlnu vystřídal strukturalismus a poststrukturalismus. Sartrovy myšlenky se dočkaly popularity až ke konci 60. let, kdy Lacana propustili z École normale a Lévi-Strauss konstatuje smrt svých myšlenek. V roce 1968, podle Cohn-Bendita, všichni znali Sartra a myšlenky studentského hnutí především korespondovali s těmi Sartrovými více než strukturalismus.²²⁵

V závěru svého života v *Portrétu sedmdesátníka* v roce 1975 nakonec Sartre dodává, že *Kritika* je marxistické dílo napsané proti

²²² tamtéž str. 125. – 127.

²²³ YAZBEK, André. Sartre et Althusser: Le marxisme est-el humanisme?. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 181.

²²⁴ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 455.

²²⁵ NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sartra*. str. 69

komunistům.²²⁶ Tedy v *Kritice* se jasně promítá Sartrovo neortodoxní směřování, které bylo patrné už od samých začátků, kdy se z pole fenomenologie přesunul na pole politické. Není zcela jasné, o co mu vlastně šlo. V úvodu *Kritiky* hovoří o tom, že existencialismus je pouhým parazitním systémem na okraji vědění, který se má do marxismu začlenit, později v *Kritice* dále můžeme najít pasáž, kde hovoří o tom, že „jakmile bude pro všechny lidi existovat prostor reálné svobody vně výroby, dovrší marxismus svou úlohu a na jeho místo nastoupí filosofie svobody.“²²⁷ Není tedy zcela zřejmá úloha existencialismu v jeho pozdním díle což je podpořeno skutečností, že celý projekt Sartrovy existencialistické revize marxismu nebyl vzhledem k nedokončení díla dovršen do konce. V posledních letech, kdy už byl Sartre slepý na konci svých sil dokonce prohlásil, že *Bytí a nicota* nestojí za nic a jeho teze z raného období o tom, že člověk je za každých okolností plně svobodný, mu dnes přijdou zcela absurdní²²⁸.

Cílem této práce bylo čtenáře uvést do doby, kdy Jean-Paul Sartre již není ryzím fenomenologem *Bytí a nicoty* a románů *Zed'*, *Nevolnost* či *Cest svobody*, ale někým jiným, do určité míry vzdálen tomu Sartrovi, který se člověku vybaví když toto jména zaslechne. Tedy Sartrem 50. a 60. let, filosofem neomarxismu.

²²⁶ BAROT, Emmanuel. Introduction. In *Sartre et le marxisme*. Emmanuel Barot. str. 13.

²²⁷ cit.: SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique*. str. 32.

²²⁸ LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. str. 387.

Anotace:

Tato práce je především úvodem k filosofii pozdního Sartra, můžeme-li ho takto nazvat; je to pokus o zmapování jeho filosofie mezi *Bytím a nicotou* a *Kritikou dialektického rozumu*, tedy rozmezí 15. let, kdy se Sartre fenomenolog postupně dává do služeb neortodoxního marxismu. Cílem je tedy ozřejmit Sartrovy postoje v tomto období mezi jeho dvěma nejslavnějšími díly a ukázat vývoj jeho pozdní filosofie. Marxismus Sartre považuje za nepřekročitelnou filosofii naší doby a ideologii existencialismu, jak Sartre v 60. letech nazývá existencialismus, považuje za metodu k jeho pochopení.

Resumé:

The aim of my thesis is an introduction to Sartre's philosophy of late phase. In my thesis I attempted to focus on his philosophy time-limited by Being and Nothingness and Critique of Dialectical Reason. During these 15 years, we are witnesses of Sartre's change. Sartre – phenomenologist started out to path of neo-orthodox marxism. In my interest is to clarify Sartre's opinions in this period, and I also would like to show process of development of his philosophy during this part of his life. Sartre considered marxism as an insuperable philosophy of our age. Ideology of existencialism, as Sartre called existencialism, is then a method for his understanding.

Bibliografie:

CABESTAN, Philippe. TOMES, Arnaud. *Le vocabulaire de Sartre.* Paris: Ellipses. 2001

COHEN-SOLAL, Annie, *Sartre 1905-1980.* Paris: Gallimard, 1985

BAROT, Emmanuel. *Sartre et le marxisme.* Paris: La Dispute, 2011. ISBN 978-2-84303-213-4

BIRCHAL, Ian. *Sartre et l'extrême gauche français.* Paris: La Fabrique éditions, 2011. ISBN 978-2-35872-021-2

GARAUDY, Roger, HYPOLITTE, Jean, *Marxisme et existentialisme, controverse sur la dialectique,* Paris: Plon, 1962

HOLHEY, H., Röd, W. *Filosofie 19. a 20. století II.* Praha: OYKOIMENH, 2006

LÉVI, Bernard-Henri. *Sartrovo století.* Brno: 2003. ISBN 80-7294-099-6

LÉVI, Bernard-Henri. *La barbarie à visage humain.* Paris: Grasset, 1977

LUKÁCS, GYORGY. *Existencialismus či marxismus?.* Praha: Nová Osvěta, 1949

MANCEAUX, Michèle. *Les maos en France.* Paris: Gallimard, 1972

MARX, K. *Kapitál I.* Praha:SNP, 1953

MARX, K. ENGELS, B. *Dopisy o Kapitálu.* Praha: SNP, 1957

NOVOZÁMSKÁ, Jana. *Existoval existencialismus? Výzva a ztroskotání J.-P. Sartra.* Praha: Filosofia, 1998

NOUDELMANN, François. PHILIPPE, Gilles. *Dictionnaire Sartre.* Paris: Honoré Champion Éditeur, 2004. ISBN: 2-7453-1083-6

SARTRE, Jean-Paul. *La Nausée.* Gallimard: Paris, 1981

SARTRE, Jean-Paul. *L'Être et le néant.* Paris: Gallimard, 1976

SARTRE, Jean-Paul. *L'Existentialisme est un humanisme.* Paris: Nagel, 1946

SARTRE, Jean-Paul. *Critique de la raison dialectique (précédé de : "Question de méthode") Tome I.* Paris : Gallimard, 1960

SARTRE, Jean-Paul. *Marxismus a existencialismus*. Praha: Svoboda. 1966, přeložil: Oldřich Kuba

SARTRE, Jean-Paul, *Situations III*. Paris: Gallimard, 1949

SARTRE, Jean-Paul, *Situations VI* . Paris: Gallimard, 1964

SARTRE, Jean-Paul, *Situations VII* . Paris: Gallimard, 1965

SARTRE, Jean-Paul, *Situations X* . Paris: Gallimard, 1976

SARTRE, Jean-Paul. CONTAT, Michel. *Autoportrait à 70 ans*. Paris: Gallimard. 2005

WORMSER, Gérard. *Sartre*. Paris: Arnaud Colins, 1991

Filosofický časopis 4. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2001

Internetové zdroje:

<http://leportique.revues.org/index381.html> : Patrick Wagner , « La notion d'intellectuel engagé chez Sartre », *Le Portique* [En ligne], Archives des Cahiers de la recherche, Cahier 1 2003, 29. 4. 20012

<http://www.universalis.fr/encyclopedie>

<http://sens-public.org/>

<http://www.marxau21.fr>